

Volume 5 / Number 2 / 2017

ISSN 2303-4092

Balkan Journal of Health Science

Balkan Journal of Health Science

Editorial board

Editor-in-chief

prof. dr Mensura Kudumovic

Technical Editor & Cover Design

B. Sc. Eldin Huremovic

Members

Prof. dr Zmago Turk (Slovenia),

Prof. dr Budimka Novakovic (Serbia),

Prof. dr Camil Sukic (Serbia),

Prof. dr Bekim Fetaji (Macedonia),

Prof. dr Aleksandar Dzakula (Croatia),

Prof. dr Jayanthi Repalli (USA)

Prof. dr Dzenana Gaco (Bosnia and Herzegovina),

Prof. dr Gordana Manic (Bosnia and Herzegovina).

Address:

Sarajevo,

Bolnicka bb,

Bosnia and Herzegovina

E-mail: balkanjournal@yahoo.com

Web page: <http://www.drunpp.ba/bjhs.html>

Published by DRUNPP, Sarajevo

Volume 5 Number 2, 2017

ISSN 2303-4092

Balkan Journal of Health Science is covered or selected for coverage in the following:

SJIF Scientific Journal Impact Factor

National Center for Biotechnology Information

Sadržaj / Table of Contents

Assessment of the impact of pollution on Juniperus oxycedrus Cupressaceous and Juniperus communis in Kosova	55
<i>Laura Binxhija (Qeska), Arjana Ylli, Erion Ylli</i>	
Use of multimedia resources in teaching Islamic religion in primary schools of Sarajevo canton.....	59
<i>Adisa Milic, Mensura Kudumovic</i>	
Preoperative comorbidities and postoperative in-hospital complications in elderly patients undergoing orthopedic surgery.....	67
Preoperativni komorbiditeti i postoperativne intrahospitalne komplikacije kod pacijenata starije životne dobi podvrgnutih ortopedskoj hirurgiji	
<i>Amela Katica-Mulalić, Selma Gicić, Zenaida Dedović, Belma Pašić-Torlak, Vildana Čaušević, Džemil Omerović, Hadžan Konjo</i>	
Of socialization and interaction of the child's personality in school conditions	71
Socijalizacija i interakcija ličnosti djeteta u školskim uslovima	
<i>Dragana Aleksic, Mensura Kudumovic</i>	
Učestalost pušenja kod studenata Fakulteta za sport	79
<i>Hamid Tanović</i>	
Instructions for the authors.....	84

Assessment of the impact of pollution on Juniperus oxycedrus Cupressaceous and Juniperus communis in Kosova

Laura Binxhija (Qeska)¹, Arjana Ylli¹, Erion Ylli²

¹ Biotechnology Department, Faculty of Natural Science, University of Tirana, Tiranë, Albania,

² Biotechnologies - Ingénierie de la Santé et du Médicament UFR de Pharmacie, Université Grenoble Alpes, Grenoble, France.

Abstract

Juniperus communis L., (Cupressaceae) in Kosovo is spread in hilly, mountainous regions and silicate lands, and rarely it can be found in carbonate and serpentine land. *Juniperus communis* L., is more often found in forests which are in the process of degradation due to various factors. This happens as a result of different factors such as; anthropogenic, damaging due to field burning or other damaging cause. A works which has been done, and sample gathering have been analyzed, read in ICP by EPA 6010C:2007 method. The biggest pollution is found in Obiliq Kosovo close to A and B thermo central, KEK zone – Kosova, where samples of *Juniperus communis* L., with geological compound of silicate rocks have been gathered in small Sllatina, a the closest point of Obiliq. In addition other samples have been gathered in the village of Novoberda, which is considered as a clean location. There has been evaluation and analysis of materials with records of European community for soil, leaf and fruit of the plant *Juniperus communis* L.,(Cupressaceae),taken under selected zones in two places, Sllatina and Novoberd, where the level of elements such are; Cd,Cu,Fe,Ni,Pb,Zn have been studied.

Key words: *Juniperus communis* L. (Cupressaceae), *Juniperus Oxicedrus*

Introduction

Juniper (*Juniperus communis* L.) is a priority species due to its decline in distribution and general lack of population viability and regeneration in Balkan regions. Juniper forms an important component of a range of semi-natural vegetation types and is one of Kosova's three native conifer species.

There are two subspecies of juniper: the ‘dwarf’ juniper and the ‘tree’ juniper. The ‘dwarf’ juniper (*Juniperus communis* subsp. *nana* Willd.) is a low-growing, matted shrub with elongated berries and abruptly pointed [3, 8, 10], boat shaped leaves. It is mostly confined to mountain and coastal areas [9, 10]. This Note is concerned with the ‘tree’ juniper (*Juniperus communis* subsp. *communis*); a shrub with a dramatic variety of growth forms. Our material were chosen in areas ecologically clean and in polluted areas of Kosovo, this for different reasons of soil pollution. We have chosen 5 areas in Kosovo where this plant is widespread. .The biggest pollution is found in Obiliq Kosovo close to A and B thermo central, KEK zone – Kosova, where samples of *Juniperus communis* L., with geological compound of silicate rocks have been gathered in small Sllatina, the closest point of Obiliq. In addition other samples have been gathered in the village of Novoberda, which is considered as a clean location. In the Mushtish area is *Juniperus Oxicedrus* present. In the presence of dangerous elements such as Pb is at very low levels of 18.76 and in fruit juices in the levels is so low 0.99.

Materials and methods

The samples are gathered in different areas of Kosovo and afterwards we dried and milled them. Materials such as branches (leaf) also mature fruits were weighted and are set in Teflon for mineralization. Work has resulted in sample gathering, their analysis and reading in ICP by EPA method 6010C:2007. Samples have been analyzed at the licensed laboratory by accreditation agency Agrovet Laboratory in Fushe Kosova-Prishtine, part of gathered materials are being processed at

University of Tirana Laboratory. Having in mind that the most consuming part of *Juniperus communis L.*, Cupressaceae and *Juniperus oxycedrus L* are their leaves and fruit, the study is done on leaf and fruit material as well as extracting eteric oil of fruit. Material analysis and evaluation has been done with European community data for materials of soil, leaf and plant fruit *Juniperus communis L.* (Cupressaceae), and *Juniperus oxycedrus L* [1, 2, 4]. Taken based on selected areas, where we have studied the level of elements like Cd, Cu, Fe, Ni, Pb, Zn. Work procedure: After gathering samples of our plants, they got dried, grinded, measured and have been put on Teflon for mineralization, where 6 ml acid nitric (HNO_3 65%) and 2 ml peroxide hydrogen (H_2O_2 30%) have been added. The samples have been put together in microwave. Afterwards we choose the adapted program with the conditions that are shown in the table 1.

Table 1. The working program in different steps

	step I	step II	step III	step IV	step V
Temperature (°C)	145	170	190	100	100
Pressure (bar)	30	30	30	0	0
Time (min)	5	10	15	10	10

Results and discussion

Elements in soil, leaf and fruits in *Juniperus Oxicedrus*, and *Juniperus Communis L*, analyze in dif-

ferent materials. The biggest pollution is in Obiliq at A and B thermo power complex and in the extended outskirt of Prishtina. Industrial processes in the outskirt of Prishtina and in the region of Mitrovica to have resulted to have contaminated soil, water and plants significantly with heavy metals over the permitted norms internationally accepted.

Such contamination presents permanent risk to the environment as a result of uncontrolled releases into river waters and in the lands nearby industrial zones. ***Juniperus oxycedrus L.*** samples have been taken in Mitrovica, 10 km close to Zveqan foundry, also in the outskirt of Trepca. *Juniperus communis*, has not been found as a result of extreme contamination.

Sample of ***Juniperus communis L*** have been taken also in Sllatin të Vogel, Fushë Kosovë, Obiliq. Additionally samples of ***Juniperus communis L*** have been collected in Novoberdë, Gjilan, which have extended use with therapeutic effect, mainly due to active substances acting like anti inflammation and coloristic.

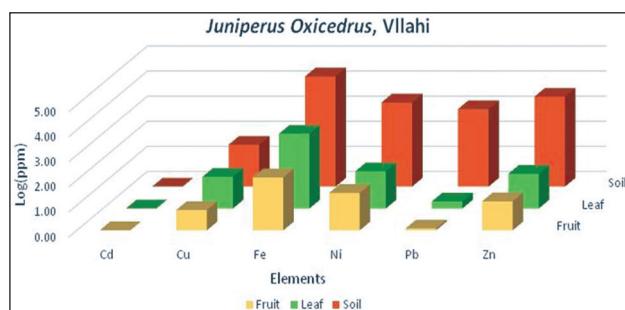
In the area of Vllahi the soil is much polluted and with high levels of Pb in 1235.40, which we can see on the graphic but this is not reflected on the fruit and leaf. If we keep in mind that those who have medical value are the fruits we can use them and consume them (Figure 2).

Figure 1. The sample material of *Juniperus Oxicedrus* prepared for analyzing the elements

Table 2. Location of sampling sites and analyses of different elements

Type and location of sampling	Cd	Cu	Fe	Ni	Pb	Zn
J. Oxicedrus, Fruit, Vllahi	0.00	6.45	128.94	30.95	1.19	14.28
Log (X)	0.00	0.81	2.11	1.49	0.08	1.15
J. Oxicedrus, Leaf, Vllahi	0.00	18.37	953.98	30.35	1.90	24.16
Log (X)	0.00	1.26	2.98	1.48	0.28	1.38
J. Oxicedrus, Soil, Vllahi	0.00	46.90	24802.73	2265.01	1235.40	3854.55
Log (X)	0.00	1.671	4.394	3.355	3.092	3.586

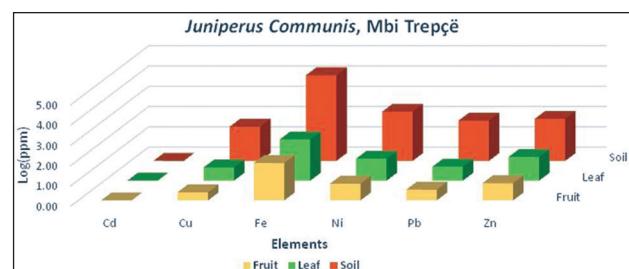
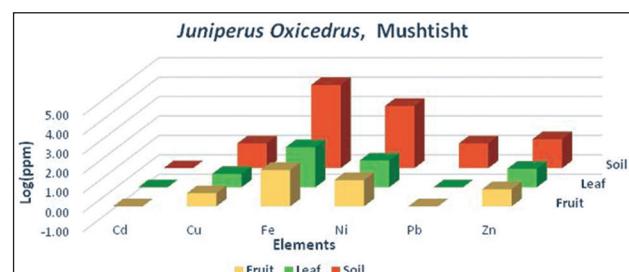
Figure 2. Elements in soil, leaf and fruits in *Juniperus Oxicedrus*, Vllahi zone

The area of Trepça is highly polluted and all the analyzed elements during the experimental work, we noticed that the fruits and branches of *Juniperus Communis*, have high levels of Pb which makes this fruits inedible because of their pollution (Figure 3).

The Trepça area is the most polluted area. It is also known that nearby is a factory that causes this ecological pollution. There are indications from recorded data in the table that the amount of Ni in the ground is at levels 268.04 and in leaf 12.14 and fruit 6.66. It is also observed a very high level of Pb in soil 96.35 and in leaf 4.86 as well as fruit 3.38. This will make them unmerited regardless of their curative values [5, 6, 7, 8].

As in all other selected areas and in the Mushtisht area, Cd, Cu, Fe, Ni, Pb and Zn we have been studied and measured. As can be seen from the graphical representation of the 6 elements

measured on *Juniperus Oxicedrus* soil, berry and leaf in the Mushtisht area, their levels are low (Figure 4).

Figure 3. Elements in soil, leaf and fruits in *Juniperus Communis*, Mbi TrepçëFigure 4. Elements in soil, leaf and fruits in *Juniperus Oxicedrus*, Mushtisht

Conclusions

In our five studied areas estimated by us during 2016 -2017, the Cd element is not present in soil.

In the Mushtisht area is *Juniperus Oxicedrus* present. In the presence of dangerous elements

Table 3. Location of sampling sites and analyses of different elements in Trepca zone

Type and location of sampling	Cd	Cu	Fe	Ni	Pb	Zn
J. Communis, Fruit, Mbi Trepçë	0.00	2.49	69.48	6.66	3.38	7.06
Log (X)	0.00	0.40	1.84	0.82	0.53	0.85
J. Communis, Leaf, Mbi Trepçë	0.00	4.47	108.56	12.14	4.86	14.86
Log (X)	0.00	0.65	2.04	1.08	0.69	1.17
J. Communis, Soil, Mbi Trepçë	0.00	48.57	16731.70	268.04	96.35	118.43
Log (X)	0.00	1.686	4.223	2.428	1.984	2.073

such as Pb is at very low levels of 18.76 and in fruit juices in the levels is so low 0.99.

In the area of Vllahi the soil is very polluted and with high levels of Pb in 1235.40, which we can see on the graphic but this is not reflected on the fruit and leaf.

The Trepca area is the most polluted area. It is also known that there is a factory that causes this ecological pollution. This will make them unmerited regardless of their curative values.

Literature

1. Angioni A, Barra A, Russo MT, Coroneo V, Dessi S, Cabras P. *Chemical composition of the essential oils of Juniperus from ripe and unripe berries and leaves and their antimicrobial activity. Journal of Agriculture and Food Chemistry*, 2003; 7: 3073–3078.
2. Broome AC. *Growing juniper; propagation and establishment practices. Information Note No. 50, Forest Commission, Edinburgh*, 2003.
3. Brzezinska E, Kozlowska M, Stachowiak J. *Effect of elevated UV-B radiation on photosynthetic activity in selected coniferous species. Biology Letters*, 2005; 42: 206–207.
4. Ceburnis D, Steinnes E. *Conifer needles as biomonitoring of atmospheric heavy metal deposition: comparison with mosses and precipitation, role of the canopy. Atmospheric Environment*, 2000; 34: 4265–4271.
5. Kakkar S, Bais S. “A review on protocatechuic acid and its pharmacological potential,” *ISRN Pharmacology*, vol. 2014, Article ID 952943, 9 pages, 2014.
6. Rana N, Bais S. *Neuroprotective effect of J. communis in Parkinson disease induced animal models [M.S. thesis in 6 International Scholarly Research Notices Pharmacy], Pharmacology Department, Punjab Technical University, Punjab, India*, 2014.
7. Tandon V, Kapoor B, Gupta BM. “Herbal drug research in India: a trend analysis using IJP as a marker (1995–August 2003),” *Indian Journal of Pharmacology*, 2004; vol. 36, no. 2, 99–100.
8. Ehrlich DS. *NMD, Solutions Acupuncture, a Private Practice Specializing in Complementary and Alternative Medicine*, Steven D. Ehrlich, NMD, Healthcare Network, Phoenix, Ariz, USA, 2009.
9. Seca AML, Silva AMS. “The chemical composition of the Juniperus Genus (1970–2004),” in *Recent Progress in Medicinal Plants*, vol. 16 of *Phytomedicines*, 402–522, 2005.
10. Wilson PJ, King M. *A report on progress with implementation of the Species Action Plan for juniper Juniperus communis during 2000–2001, No. 187. Plantlife, London*.

Corresponding Author

Laura Binxhija Qeska
Biotechnology Department,
Faculty of Natural Science,
University of Tirana,
Tiranë,
Albania,
E-mail: laurabinxhija@yahoo.com

Use of multimedia resources in teaching Islamic religion in primary schools of Sarajevo canton

Adisa Milic, Mensura Kudumovic

Faculty of Pedagogy, University of Sarajevo, Sarajevo, Bosnia and Herzegovina.

Abstract

Scientific and technological development, the information society and a lot of new knowledge, have imposed some new requirements and caused changes in the society in general, and within the school system, which are reflected in the abandonment of traditional and turning a new, different approach to the needs of the time we live in, and to our future needs. In recent years, there is a tendency of growth in the use of ICT in teaching; a key figure for this way of students' communication is a teacher. The implementation of ICT in the educational process is the necessary for an improvement of the educational process and teaching.

This study was conducted to test how often do teachers of Islamic religious studies ($N=30$), in elementary schools use multimedia resources in teaching, whether there are differences in the possession and use of the multimedia resources in relation to urban, suburban and rural branch schools, which multimedia resources respondents most frequently use and whether the use of multimedia resources is more represented in lower or higher grades. This survey was conducted by interviewing teachers in thirty primary schools in Sarajevo in June, 2015, and it is found that there is no obvious difference in multimedia equipment in schools in relation to the area where the school is located. Most schools and teachers have computers, laptops, video projectors and use them in teaching. TV and DVD are less used, while cell phones and tablets are never used.

E-material to the case can be made in the form of Web pages, created with HTML technology so that its viewing is not necessary Web server. Therefore, the students can view on your PC from removable memory (USB flash drive, CD, etc.), And over the Internet as a web site.

Teachers with more years of service use traditional methods more often, and consider them irreplaceable, so we can say that the use of mul-

timedia resources depends on the will and desire of teachers to improve the teaching process and express their creativity. Multimedia resources are more present during the teaching process in higher grades, and a little less in the lower grades. This research created an insight into the presence of multimedia resources in the classroom today.

Keywords: ICT, multimedia, modern teaching, didactics, teacher, urban area, suburban areas, local school

Introduction

Information and communication technology has become an integral part of everyday life and activities. Information has become a key resource of today, and the possession of knowledge makes us competitive in the market and allows us to find our place in society. The contribution of information technology is reflected in all forms of human activity. In addition to its availability, an important fact is whether we can handle it and are we sufficiently familiar with the opportunities that ICT offers. The term "Information technology (IT)" often includes a much broader field of technology, from installation of application programs to designing complex computer networks and information systems that allow downloading, accessing and presenting information electronically, while the term "Communication technology (CT)" is more related to the equipment that serves to send, receive, search for information. With digital media, television, software supports and services, mobile telephony, educational portals, we can say that life without ICT is unimaginable.

In view of the changes which we are conditioned by, multimedia is increasingly used in education. Its most important feature is the possibility of unification of several components (the five pillars of multimedia - audio and video record, text, graphics and animation), thus stimulating the

interest of students. It helps educators to transfer knowledge to students through a unique way. Students learn better and faster using this method, and teaching material is more interesting and can be fun.

In other words, teachers improve themselves, make certain multimedia contents, as allowed by circumstances. Students show interest in this kind of work, and show better results. (Aleksic, 2016: 87)

When we talk about the educational process, ICT primarily should be seen as a way of change of traditional approach, but also the education system in general, and computer literacy should be seen as part of the school curriculum. Although it cannot be a substitute to vibrant words, ICT technology can be effective didactic tool that helps in the adaptation of students in the education system, to achieve better and quality results, with a marked trait of creativity in the use of ICT. One of the primary roles of the educational process of course is to contribute to the overall development of the individual, in accordance with ones needs, abilities and skills, to develop ones competence in order to become a useful member of the community and to found its place in modern society, and ICT technology is an option and a good way to acquire just that. By installing the ICT in the teaching process, the teacher is advancing information, acting in accordance with scientific findings, but also encourages students to independent research, study, discussion, interpretation of gathered information and their use in specific working conditions, and also receives feedback on the adopted knowledge. Therefore, Information Technology and the Internet radically change and transform schools. (Kudumovic, 2006: 6)

The Internet itself represents a virtual multi-media space in which there are millions of users, motivated to make contact with other people, to establish business relationships, and many other forms and types of communication. Internet has a unique feature compared to other media, that were established earlier, and that is interactivity. This circumstance, combined with other characteristics provides huge opportunities in different parts of the human activity and education. (Egic, 2010: 38)

Adapt traditional learning within traditional setting, with the help of the Internet and creative methods of online learning, means to achieve active learning, better results in more relaxed atmosphere,

more interest, better motivation and satisfaction of natural curiosity and desire for knowledge.

Because of the unlimited potential that it possesses, the Internet is already proven to be a very important tool in education and science, which helps an individual regardless of ones age, in the research and experiential learning and lifelong education, both at work and at home, in our everyday communication. The biggest drawback of our traditional education system is constantly trying to "motivate" students to do useless work. The bosses—executives, likely do not understand that people cannot be motivated to do something that does not meet their needs (Glasser, 1999: 56). The traditional role of the teacher is preferred even today, with some, shall we say, substantial changes. In addition to the necessary competencies for teaching, the teacher should know information technology to apply it in direct work with students and thus enable the creation of classes in a completely different way, more flexible and more effective learning process that opens the path for new ways of learning and enables faster progress of students, increased motivation, longer knowledge, developing self-reliance and the abilities that will be applied in practice. Teacher training for this type of teaching is certainly a condition for effective teaching process and lifelong learning on which much has been said in recent years, which at the same time enables continuous improvement and advancement.

Lifelong learning means learning from birth to end of life. During ones lifetime an individual learns in different institutions, through various ways and forms of informal studying. In addition, an important role in an individual's life makes natural learning which, although not institutionalized, enriches the experience and knowledge of each individual. Modern media have the most important place in this regard (internet, computer, TV ...) and form an integral part of life of every individual, each student and teacher, and the time spent in this way should not be ignored. The combination of the aforementioned media makes teaching more interesting, because each text record with a photograph leads to efficiency, clearer understanding and receiving of the message. The media environment in which we live has changed significantly in recent years and is still experiencing and will experience changes. The educational background of

each house or apartment is considerably enriched so we can talk about life-long learning through new multimedia with education in schools, as well as their interrelations. Multimedia resources provide different features compared to the previous period when the only means of learning were textbook, book or text.

Educational presentations, online learning, e-learning, represent just some of the forms of ITC technologies in education. Distance learning that (itself) allows us to choose the place, time and pace of learning, practical work and the search for new information by the individual, which is one of the ways of learning. Nowadays bear the potential of using ICT in teaching most of subjects in schools. Especially because their use is close to every student and almost all teachers. They spend more time on the computer and on the Internet. By using e-learning in teaching students get more freedom in the choice of time in which they will prepare the material. An important feature of e-learning materials is its interactivity and presence of multimedia contents. This gives students the ability to effectively understand the material by observing the images and videos and listening to the audio files and independent testing of the acquired knowledge. (Novalic, 2014)

E-learning therefore means any form of learning, teaching or education with the use of technology, with special emphasis on Internet technology. The advantages of this kind of learning are reflected through more intensive and more direct communication between students and teachers, temporal and spatial flexibility, 24/7 accessibility of online content and also the development of social and communication skills through a variety of projects based on the above-mentioned study. By integrating computer in teaching process to acquire new knowledge and contents we make classes more interesting, motivational and above all more modern and more appropriate for a society in which we live. Computer teaching and learning conducive to the development of abstract thinking, enabling the planning guidance and individual progression in learning. By using computers in teaching and learning, we encourage individuality of students, different way of thinking through a simple and direct communication. The problems that can occur when using the materials, are a result of the lack of

software tools on the computer. It may occur that students use computers that are not connected to the Internet and do not have installed Web browser plug-ins that allow viewing of video and audio recordings on the page.

The problem may also be that some students will not be able to view the e-materials due to insufficient IT knowledge. (Novalic, 2014)

Multimedia (Latin word *multus* / many and *medium* / medium or agent) as a combination of text, sound, animation, images that can be movable and immovable, video, represents a combination of techniques and software, apropos hardware capabilities and software as a multimedia program. Equipping schools with modern teaching means, tends to the adequate application, but getting the feedback on the outcomes of the application is still not at the desired level.

Classes in which the student will acquire relevant knowledge, develop his/hers individual skills, improve socialization, develop his/hers independence, resourcefulness and many other useful skills, be motivated and creative and apply the acquired knowledge in everyday life, have become a necessity of modern school and a request of modern time. Students achievements, which are formed through a process of teaching and learning, as well as the final outcome of the teachings tell us a lot about the quality of education and indicate the different factors that make this process successful. One of the determining factors of the quality of the teaching process certainly is a teacher. Managing the class and educational process and be effective in their work, meaning, creating an atmosphere in which we meet the students but also our expectations, encourage them to learn, to awaken the desire to learn, and allow each individual to make a contribution and work with full capacity to reach high-quality work, apropos, to create a positive and efficient working atmosphere in general.

The subject of this research is therefore a teacher in a more comprehensive sense, his/hers competence, role in the formation of classroom climate, organization and management of the educational process, and the problem of research, the use of multimedia resources in teaching, by which we contribute to the quality and effectiveness of the educational process, and make classes more interesting for students and meet the demands of

modern school. The study contains a number of questions. On the basis of answers, the facts relating to the application of multimedia resources in teaching Islamic religion will be determined.

Aims and objectives of the research

The aim of the research was to examine the use of multimedia resources in teaching Islamic religion by teachers at elementary schools in Sarajevo Canton area. To determine if there are differences in the use of multimedia resources in relation to urban, suburban and rural branch schools, and whether there is a difference in the possession of multimedia in relation to the aforementioned areas?

By this survey it has also been found how often do teachers use multimedia, which multimedia resources in teaching they use more, depending on factors, dependent and independent variables and whether they use it more in lower or higher grades.

The use of multimedia resources in teaching puts the student in the center of attention, encourages him/her to self and constructive learning, enhances the activity and motivation and changes the role of the teacher who becomes the organizer of self-study activities, someone who directs, not someone who has the main word. In addition to the afore-mentioned, multimedia resources facilitate communication, simplify and facilitate the learning process.

In order to acquire new skills is very important to develop the ability to find information and choose information throughout the schooling. Today, with the help of the media is means to seek, to find information, to select them, to use and convert them into knowledge.

Basic human values are taught in school and out of school. What has more influence on the development of those values? Is it family, school or various forms of natural non-formal learning it is hard to say? Communication through multimedia is often more attractive than the school and the teaching process. For adults, we can say that they acquire more competencies through informal learning. Lifestyle greatly contributes to that. Each life situation involves learning and acquiring of certain behaviors, gaining experience, which is why education and learning are always in connection and in communication.

According to the defined subject and the research problem and already set goal, the research is based on a few set tasks aimed to examine statistically significant association between the factors listed below:

- Explore, identify and analyze the reasons for the application / non-application of multimedia resources in teaching
- Explore, identify and analyze the education of teachers on the use of multimedia resources
- Explore, identify and analyze the views and opinions of teachers of Islamic religion on the use of multimedia resources in teaching
- Explore, identify and analyze the application of multimedia resources in teaching Islamic religion in relation to age and length of service in the teaching

Hypotheses

The main hypothesis

In relation to the intended goal, hypothesis is: It is assumed that teachers of Islamic religion implement multimedia resources in the process of teaching.

The specific hypotheses

- Teachers of Islamic religion in Sarajevo Canton apply and include multimedia resources in teaching and have a positive opinion and experience on its use
- Teachers are not educated enough on the use of multimedia resources in teaching
- The schools are not adequately equipped by multimedia resources
- It is supposed that teachers with long-term working experience are less likely to apply multimedia resources in teaching

Research Methods

In this study, following was used:

Content analysis of documents of literature involves the processing of data collected by earlier research on the given problem, methodology, research results, apropos it involves synthesizing of all the information about the problem that is the subject of research in a systematic way. This method allows the enrichment of the fund of sci-

entific knowledge based on the study of all the available literature on the desired topic.

In this study participated subject teachers of primary schools of Sarajevo Canton, from different municipalities, urban, suburban and regional schools, all of different age, sex and length of service in education, and survey and questionnaire were used as a research technique and a data carrier.

The survey, as a way of gathering information from respondents, in this case the teachers and students, allowed respondents to answer the same questions, and on the basis of given attitudes, opinions, or answers, but also the fact after the completion of the survey, collected data, the data and information needed to study the set of problems is provided, to establish connections between certain phenomena and based on that offer an adequate solution to resolve the above set problem or guidance in resolving it. For the purposes of this study a questionnair consisting of several types of questions was created, with dependent and independent variables. Teachers were asked questions by giving answer offered in the form of:

- a) excellent b) very good c) good d) poor
- a) often b) sometimes c) rarely d) never
- a) yes b) no or
- a) many b) few

-Research and theoretical analysis of the content of literature that involves the processing of the collected data

After the collection of data, after the survey was carried out, the classification and statistical analysis of data obtained by the survey was conducted, in order to implement the information, identify their interdependence and conditionality of research subjects on the basis of the hypotheses. The results of this study are presented in the appropriate number of tables and charts, for better transparency and comparison of data.

Subject content studies participants are teachers of Islamic religion. Research sample: N = 30

The sample represent teachers from 30 primary schools in the Sarajevo Canton (N = 30), from urban and suburban areas, different gender and years of service.

The survey was conducted in June of 2015. Teachers were informed about the survey, got familiar with the form and purpose of the research,

and the fact that the research is completely voluntary and anonymous. After the survey, a statistical processing was performed, the analysis and interpretation of the results.

Research results

The sample is consisted of 18 (60%) women respondents and 12 male respondents (40%) which does not mean a special surprise because it is common knowledge that the educational process is dominated by females.

More than two-thirds of the respondents belong to the group of those whose work in service is between 11 and 20 years. In 5 teachers, work in service does not exceed 10 years and the rest are those whose length of service exceeds 21-year.

All of them were permanently employed. Since the survey was conducted for primary schools of Sarajevo Canton, different answers and the percentage could not have been expected. For employees in secondary schools the situation is reverse and the percentage of employees on full time is much smaller.

Of all respondents, 22 teachers work in urban schools, 7 in suburban and only 1 teacher in the local/rural branch school.

Respondents teach Islamic religion with the help of multimedia resources (19 teachers). The rest of respondents chose teaching process that contains elements of traditional. The survey, below, will show that certain number of teachers does not exclude multimedia resources fully, but rather resort to the application of the older forms of work: frontal, individual and group work with the use of textbooks.

To the question "What multimedia tool do you use the most during the realisation of the class? a) PC / Laptop / Video Projector b) smartphone c) iPod / tablet d) TV / DVD", the vast majority of respondents opted for the answer "a," and less to answer "d" So, it turned out that the teachers who work in schools in urban and suburban areas most commonly used computer, laptop and video projector, a little less TV and DVD. They never use mobile phones and tablets.

Teachers from Sarajevo Canton use multimedia resources more often in higher grades or subject teaching. The survey results showed that teachers

use multimedia in higher grades about twice as more than in lower grades or class teaching (till fifth grade). The reason for this percentage could be found in the fact that teachers in the lower grades use different adjuvants like coloring books, worksheets where young students show their creativity, practice motor skills and actively participate in the learning process by investing maximum effort into their work.

Teachers of Islamic religion from Sarajevo Canton within conducted survey pointed to the presence of training on the topic "The use of multimedia resources in teaching of the Islamic religion," the vast majority of them, 23 respondents. The opinions are however divided when it comes to the efficiency of multimedia, and the possibility of its use in everyday teaching. 7 teachers said that they had no training with regard to this issue.

In the last question of the survey teachers, the respondents, had the opportunity to express their personal opinion on the use, the place and the role of multimedia resources in teaching, in this case Islamic religion classes. From given percentages, we can conclude that their opinions are divided but certainly positive in terms of multimedia resources and its use. 11 of respondents believe that

multimedia resources make teaching more interesting and appealing to students. The same number of teachers think that multimedia resources facilitate the learning process. 6 respondents believe that multimedia resources help teachers to express their creativity and only 2 respondents believe that multimedia cannot replace the vibrant word of teachers and therefore are not necessary or even needed in the teaching process.

Hi-square test of independence

More than two-thirds of teachers responded that their school multimedia equipment is "excellent, very good or good." Based on the survey on this issue, we can conclude that school equipment of multimedia resources in Sarajevo Canton is satisfactory and that teachers have at their disposal certain forms of multimedia. Only five teachers responded to the equipment of school as bad.

According to the processing of the data obtained on this issue, it can be noted that there is no statistically significant difference in the answers and we can say that the hypothesis or assumption that the classrooms / schools are badly-equipped is not true, or not confirmed.

Table 1. Cabinet multimedia equipment features

Classroom / school where you teach is equipped with teaching tools and equipment:								
Excellent		Very good		Good		Bad		
F	%	F	%	F	%	F	%	
10	33,3	8	26,7	7	23,3	5	16,7	

Table 2. Values of χ^2 of the cabinet multimedia equipment features

F0	Ft	F0-Ft	(F0-Ft) ²	$\frac{\Sigma(F0-Ft)^2}{Ft}$
10	7,5	2,5	6,25	0,83
8	7,5	0,5	0,25	0,03
7	7,5	-0,5	0,25	0,03
5	7,5	-2,5	6,25	0,83
Σ 30				Σ 1,72

Table 3. Frequency of use of multimedia in teaching

How often, depending on the course content, do you use multimedia resources in teaching (internet, TV, projector, computer, laptop, smartphone, ...)?							
Often		Sometimes		Rarely		Never	
F	%	F	%	F	%	F	%
17	56,7	9	30,0	4	13,3	0	0

Table 4. Value of χ^2 on the frequency of use of multimedia in teaching

F0	Ft	F0-Ft	(F0-Ft) ²	$\frac{\Sigma(F0-Ft)^2}{Ft}$
17	7,5	9,5	90,25	12,03
9	7,5	1,5	2,25	0,3
4	7,5	-3,5	12,25	1,63
0	7,5	-7,5	56,25	7,5
Σ 30				Σ 21,46

More than half the respondents, 17 of them, said they "often" conduct class with the use of multimedia resources. Certain number of respondents use multimedia resources in teaching "sometimes", while 4 teachers used it very rarely. In Sarajevo Canton there are no teachers who never use multimedia resources in teaching. Based on the results, we can conclude that the use of multimedia resources in teaching is satisfactory.

The calculated Chi-square indicates that there is a significant statistical difference. The results are not random and hypothesis / assumption related to this issue is confirmed. We can say that teachers from Sarajevo Canton often use multimedia resources in teaching.

Conclusions

The results of this research show that there is no difference in the use of multimedia resources between teachers working in urban, suburban and regional schools. Certain differences in the possession of multimedia resources in schools in relation to the aforementioned areas, exists.

Furthermore, the results show some differences in relation to the use of certain forms of multimedia resources. Teachers from all three mentioned groups possess and use multimedia resources more than others. Thus, in all three areas there is a prevalent use of computers, laptops and video projector, a little less TV and DVD, while they never used cell phones and tablets. The reason could be in material nature. Tablet and smartphones are still largely unavailable in financial terms, and even handling them require a certain type of training and preparation.

The set hypotheses after the surveys have been largely confirmed. Hypotheses that teachers of Islamic religion from Sarajevo Canton apply and in-

clude multimedia resources in teaching and have a positive opinion and experience on using it in the process of teaching, have been confirmed after the survey, which is seen from the percentage of use of multimedia resources.

Education level of teachers on the use of multimedia resources in teaching in Sarajevo Canton area and school equipment features, according to the survey is satisfactory and proves that the hypothesis is not confirmed which is certainly good for the educational process and its participants. However, the use of multimedia resources in teaching, does not necessarily mean more effective learning and better results. Well organized studying and teaching in the didactic sense can bring good results, encourage the will and desire of students.

By encouraging students to independent learning, multimedia resources facilitate the learning process in their independence and make classes more interesting, but it should certainly encourage the teachers to further training, developing their creativity and abandoning habit of many years standing, reminding them of lifelong learning which is inevitable.

Therefore, we can say that the global information society would not be complete without ICT, since it permeates all aspects of one's business, social and private life and development.

References

1. Aleksic D, Kudumovic M. Additional teacher education for using multimedia in pedagogical and educational process, BHJS, 2016; 4(3/4): 87.
2. Egic B, Sukic C, Kudumovic M. Education in the digital environment, TTEM, 2010; 5(1): 38-41.
3. Glaser, W. (1999). *Nastavnik u kvalitetnoj školi*, Educa, Zagreb.
4. Gvozdenović S. *Položaj nastavnika u savremenom obrazovanju. Četvrti međunarodni simpozij: Tehnologija, informatika i obrazovanje za društvo učenja i znanja*. Novi Sad, 2007.
5. Ješić D. *Sticanje kompetencija za nove uloge nastavnika u savremenoj školi i školi budućnosti*, Časopis za društvene i prirodne nauke Svarog br.1, Pregledni članak UDK 371.311.5, 2010.
6. Kudumovic M, Krsmanovic S, Kudumovic D. *New Technologies and new Information System effect the design of whole organization*. TTEM, 2006; 1(1): 6.
7. Kundačina M, Bandur V. *Akademsko pisanje, Učiteljski fakultet, Užice*. 2007.
8. Matijević M. *Multimedij i internet – novi izazovi didaktici medija*. U P. Biljanović (Ur.). MIPRO '99 22nd International Convention, Opatija: MIPRO. 1999; 159-162.
9. Matijević M. *Multimedijalnost i multimediji kao predmet proučavanja multimedejske didaktike*. Hrvatski pedagoško-književni zbor Zagreb, 2004; 197-201.
10. Matijević M. *Novo (multi)medijsko okruženje i cjeloživotno obrazovanje*. Andragoški glasnik, svezak, 2008; 12: 19-2.
11. Matijević M. *Informalno učenje odraslih u novom (multi)medijskom okruženju*. Andragoški glasnik, 2009; 13(2): 105-112.
12. Matijević M. *Novi mediji i razvijanje vrijednosti mladih*. Banja Luka. Preuzeto 10. oktobra 2013. s <http://bib.irb.hr/datoteka/565096.pdf>, 2011.
13. Matijević M. *Učitelji, nastavnici i pedagozi između ciljeva i evaluacije u nastavi*. Pedagogijska istraživanja, 2014; 11(1): 59-76.
14. Milenković J. *Informacione tehnologije u nastavi*. Master rad. Univerzitet u Beogradu, Beograd, 2012.
15. Mužić V. *Uvod u metodologiju istraživanja odgojnoobrazovanja*. Educa, Zagreb, 2004.
16. Novalić F, Novalić M, Kudumović M, Saračević M. *Uticaj e-kursa razvijenog po addie-e modelu instrukcionog dizajna na pažnju učenika u nastavi islamske jeronauke*, unite, 2014; 1(1): 1-5.
17. Stevanović M. *Kvalitetna škola i stvaralaštvo*, Tonimir, Varaždinske Toplice, 2001.
18. Toroman A, Bajramović E. *Poboljšanje nastavnog procesa primjenom Informaciono - komunikacionih tehnologija*, 8. Naučno - stručni skup sa međunarodnim učešćem "KVALITET 2013," Neum, B&H, 06 – 08. juna 2013.

Corresponding Author

Mensura Kudumovic,
Faculty of Pedagogy,
University of Sarajevo,
Sarajevo,
Bosnia and Herzegovina,
E-mail: mensurak@yahoo.com

Preoperative comorbidities and postoperative in-hospital complications in elderly patients undergoing orthopedic surgery

Preoperativni komorbiditeti i postoperativne intrahospitalne komplikacije kod pacijenata starije životne dobi podvrgnutih ortopedskoj hirurgiji

Amela Katica-Mulalić, Selma Gicić, Zenaida Dedović, Belma Pašić-Torlak, Vildana Čaušević, Džemil Omerović, Hadžan Konjo

Klinika za anesteziju i reanimaciju, Klinika za ortopediju i traumatologiju, Univerzitsko Klinički centar Sarajevo, Bosna i Hercegovina.

Abstract

In Bosnia and Herzegovina, similar to most countries around the world, the number of elderly people in the total population has been increasing which leads to the increased number of older patients undergoing surgery. Old age itself carries a lower operational risk, but the problem is the comorbidities that are more pronounced with the patient's life expectancy. Cardiac diseases are the most common cause of postoperative mortality of geriatric patients.

Evaluation of elderly patients related to cardiovascular disease is hampered by cardiac changes associated with aging, comorbidity, and atypical presentation of the disease.

Objective: To determine the effects of good preoperative preparation on reducing postoperative complications.

Method: In a prospective study, 18 patients aged 75-89 were examined for orthopedic surgery.

Results: The average age of the patients was 83.5 years. The woman was over (88.8%). The highest number of patients were present with 2 comorbidities (50%). Most common was hypertension and heart rhythm disorders. Preoperatively, 13 (72.2%) of patients requested correction of the current regular internist therapy or the introduction of new drugs in therapy by the internist. Intra-hospital postoperative complications occurred in 4 patients: cardiac decompensation in 1 patient (5.6%), bleeding ulcer in 1 patient (5.6%), increase azotemia in 2 patients (11.1%). There was no fatal outcome in the examined group during hospitalization.

Conclusion: Good preoperative internist preparation of elderly patients reduces the frequency of postoperative complications.

Key words: elderly age, internist preoperative preparation, orthopedic surgeon

Sažetak

U Bosni i Hercegovini, kao i u čitavom svijetu, postoji tendencija povećanja broja starijeg stanovništva te je sve veći broj starijih pacijenata koji se podvrgavaju operativnom zahvalu. Starost sama po sebi nosi manji operativni rizik ali problem predstavljaju komorbiditeti koji su izraženiji sa porastom životne dobi pacijenta. Kardijalne bolesti su najčešći uzrok postoperativne smrtnosti gerijatrijskih pacijenata. Evaluacija starijih pacijenata koja se odnosi na kardiovaskularne bolesti je otežana zbog kardijalnih promjena udruženih sa starenjem, komorbiditeta i atipične prezentacije bolesti.

Cilj: utvrditi efekte dobre preoperativne pripreme na smanjenje postoperativnih komplikacija.

Metod: U prospективnom istraživanju ispitano je 18 pacijenata dobi 75-89 godina koji su pripremani za ortopedski hirurški zahvat.

Rezultati: Prosječna životna dob pacijenata je bila 83.5 godina. Žena je bilo više (88.8%). Najviše pacijenata je pored starije životne dobi imalo prisutno po 2 komorbiditeta (50%). Najčešća je hipertenzija i poremećaji srčanog ritma. Preoperativno je 13 (72.2%) pacijenata zahtjevalo korekciju dosadašnje redovne internističke terapije ili uvođenje novih lijekova u terapiju od strane interiste. Intrahospitalne postoperativne komplikacije

su se javile kod 4 pacijenta i to: srčana dekompenzacija kod 1 pacijenta (5.6%), krvareći ulkus kod 1 pacijenta (5.6%), porast azotnih materija kod 2 pacijenta (11.1%). Nije bilo smrtnog ishoda u ispitivanoj grupi tokom hospitalizacije.

Zaključak: Dobra preoperativna internistička priprema pacijenata starije životne dobi smanjuje učestalost postoperativnih komplikacija.

Ključne riječi: starija dob, internistička preoperativna priprema, ortopedска hirurgija

Uvod

Prema popisu stanovništva u BiH iz 2013. godine broj starijih od 65 godina je 501.996. U odnosu na popis iz 1991. godine taj broj se povećao za oko 220 000. Prema tome, kao i u čitavom svijetu, i kod nas postoji tendencija povećanja broja starijeg stanovništva te je sve veći broj starijih pacijenata koji se podvrgavaju operativnom zahvalu. Starost sama po sebi nosi manji operativni rizik ali problem predstavljaju komorbiditeti koji su izraženiji sa porastom životne dobi pacijenta. Kardijalne bolesti su najčešći uzrok postoperativne smrtnosti gerijatrijskih pacijenata. Evaluacija starijih pacijenata koja se odnosi na kardiovaskularne bolesti je otežana zbog kardijalnih promjena udruženih sa starenjem, komorbiditeta i atipične prezentacije bolesti.

Prezentacija bolesti je često atipična u starosti, posebno kod starijih od 75 godina. Homeostatski naporovi uzrokovani pojmom nove bolesti često izazivaju simptome od strane drugih organskih sistema, naročito onih napadnutih prethodnim, već postojećim bolestima. Na primjer, samo jedna četvrta starih pacijenata sa hipertireozom ima strumu, egzofthalmus i tremor, dok većina ima pretkomorskiju fibrilaciju, konfuziju, depresiju, sinkopu ili slabost.

Pošto su najvulnerabilniji organi mozak, kardiovaskularni sistem, donji urinarni trakt, muskulo-skeletni sistem, predominantni simptomi su : akutna konfuzija, depresija, inkontinencija, padovi i sinkopa, bez obzira na to koja je bolest u pitanju. Najveći broj gerijatrijskih sindroma se, dakle, bez obzira na bolest, prezentira slično. Obrnuto, organ na koji ukazuju simptomi je rijedko mjesto bolesti kod starijih nego što je to slučaj kod mlađih osoba. S obzirom na to da mnogi homeostatski mehanizmi mogu biti poremećeni, uobičajeno postoje multiple abnormalnosti podložne tretmanu, i malo

poboljšanje neke od njih može izazvati vrlo brzo opšte poboljšanje.

Osteoporiza je najčešće difuzno rasprostranjena, a specifične lokalizacije prijeloma su ručni zglob, kralješnica i vrat bedrene kosti (4). Najčešći faktori rizika za nastanak osteoporoze su starija životna dob, niska mineralna gustoća kostiju te postojanje prethodne frakture (5). Takođe, predisponirajuće faktori za razvoj osteoporoze su: ženski spol, pozitivna porodična anamneza na prijelom kuka, rana menopauza, pušenje cigareta i svakodnevni unos alkohola u organizam (6).

Cilj

Cilj rada je utvrditi efekte dobre preoperativne pripreme na smanjenje učestalosti postoperativnih komplikacija.

Ispitanici i metode

U prospektivno istraživanje uključeni su pacijenti Klinike za ortopediju i traumatologiju Kliničkog centra Univerziteta u Sarajevu od 1. septembra do 1. novembra 2017. godine. U istraživanje je uključeno 18 pacijenata dobi od 75 do 89 godina. Uključili smo samo pacijente starije od 75 godina koji su podvrgnuti ortopedskom hirurškom zahvalu. Iz istraživanja su isključeni pacijenti koji su imali patološke frakture.

Procedure za ispitivanje pacijenata su uključivale anamnezu, fizikalni status, elektrokardiogram (EKG), RTG grudnih organa i laboratorijske nalaže (krvnu sliku, minerale, ŠUK, AST, ALT, CK, LDH, ureu, kreatinin, apt, inr) koji su dio rutinske preoperativne pripreme.

Rezultati

Tokom 2 mjeseca istraživanja (od 1. septembra do 1. novembra 2017. godine) ukupno 18 pacijenata dobi od 75 godine i više su primljeni zbog ortopedskog hirurškog zahvata. Srednja životna dob je bila 83.5 godina. S obzirom na spol, veliku većinu pacijenata starije životne dobi koji su zahtjevali ortopedski hirurški zahvat na Klinici za ortopediju čine žene (88.8%) dok su muškarci zastupljeni u malom centu (11.2 %). Komorbiditeti su bili prisutni kod svih pacijenata (100%). Najčešći su hipertenzija,

poremećaji srčanog ritma, diabetes mellitus, angina pectoris ili preležani infarkt srca, bolesti štitnjače, bubrežna insuficijencija, HOPB (tabela 1).

Tabela 1. Prisutni komorbiditeti na prijemu

Komorbiditet	n (%)
Hipertenzija	12 (66.7)
Poremećaji srčanog ritma	6 (33.3)
Diabetes mellitus	5 (27.8)
Infarkt srca ili angina pectoris	4 (22.0)
Bolesti štitnjače	3 (16.7)
Bubrežna insuficijencija	2 (2.11)
Bolesti pluća	1 (5.6)

Najčešće je preoperativno bio potreban tretman interniste zbog poremećaja ritma (n=7, 38.9 %) i to apsolutne aritmije na bazi fibrilacije atrija sa brzim komornim odgovorom. Jedan pacijent je zbog poremećaja ritma (sick sinus syndrome) i potrebe za dodatnom dijagnostikom prije opšte anestezije, operisan u regionalnoj anesteziji.

Najveći broj pacijenata (50 %) je uz starosnu dob imao prisutna još dva komorbiditeta (tabela 2).

Tabela 2. Ukupan broj komorbiditeta

Broj komorbiditeta	n (%)
1	4 (22.0)
2	9 (50.0)
3	5 (27.8)
>3	0 (0)

Od 18 pacijenata, 1 pacijentica nije znala šta uzima od lijekova, svi ostali su uzimali minimalno jedan lijek prije hospitalizacije. Najčešće su koristili ACE inhibitore, kardiotonike, diuretike (tabela 3).

Tabela 3. Upotreba lijekova prije hospitalizacije

Upotreba lijekova prije hospitalizacije	n (%)
ACE inhibitori	10 (55.6)
kardiotonici	4 (22.2)
Diuretici	3 (3.16)

Najčešća ortopedska hirurška procedura je bio intertrohanterni prijelom (n=8, 44.4%), potom slijede prijelom vrata butne kosti (n=7, 38.9%), vađenje osteosintetskog materijala (n=2, 11.1%), prijelom nadlaktice (n=1, 5.6%).

Preoperativno je 13 (72.2%) pacijenata zahtjevalo korekciju dosadašnje terapije ili uvođenje novih lijekova u terapiju od strane interniste.

Intrahospitalne postoperativne komplikacije su javile kod 4 pacijenta: srčana dekompenzacija kod 1 pacijenta (5.6%), krvareći ulkus kod 1 pacijenta (5.6%) i porast azotnih materija kod 2 pacijenta (11.1%) (tabela 4). Nije bilo smrtnog ishoda u ispitivanoj grupi tokom hospitalizacije.

Tabela 4. Postoperativne komplikacije

Komplikacije	n (%)
Bubrežna insuficijencija	2 (11,10)
Srčana dekompenzacija	1 (5.55)
Krvarenje	1 (5.55)

Prosječno dužina ležanja u bolnici je bila 19 dana (od 11 do 28 dana).

Diskusija

Obzirom na rapidan porast broja starijeg stanovništva neophodno je bolje razumjevanje potreba i ishoda starijeg stanovništva podvrgnutom ortopedskom hirurškom zahvatu. U ovom istraživanju bilo je daleko više žena (88.8%) nego muškaraca (11.2%) što je u skladu sa činjenicom da žene mnogo češće obolijevaju od osteoporoze nego muškarci (7). Ovo istraživanje ukazuje da svi pacijenti u dobi 75 godina i više primljeni zbog ortopedskog hirurškog zahvata imaju od ranije prisutne komorbidite, uzimaju jedan ili više lijekova.

Preko 70% pacijenata je zahtjevalo dodatan internistički tretman prije operativnog zahvata.

Našli smo da postoji dobro intrahospitalno preživljavanje u pacijenata starije životne dobi. Ovaj rad pokazuje da starija životna dob sama po sebi ne bi trebala biti limitirajući faktor za ortopedski tretman.

Identifikacija pacijenata sa povišenim rizikom od razvoja postoperativnih komplikacija i provođenje preventivne terapije, je veoma važan u unapređenju brige za starije pacijente podvrgнутi ortopedskom operativnom zahvatu.

Zaključak

Prijeoperativna procjena i priprema starijih pacijenata je kompleksan problem jer stariji pacijenti pate od niza hroničnih bolesti te predstavljaju pacijente s povećanim rizikom. Ovi pacijenti zahtjevaju praćenje i dobru kontrolu jer starenjem dolazi do gubitka fizioloških rezervi tako da je ova

populacija osjetljiva na životne stresove. Dobra preoperativna internistička priprema pacijenata starije životne dobi smanjuje učestalost postopektivnih komplikacija. Zahvaljujući zdravstvenoj zaštiti i napretku medicine uopšte ljudski vijek je neprekidno produžava što doprinosi značaju ove problematike.

Literatura

1. Kristensen SD, Knuuti J, Saraste A, Aincer S, Botker HE, Hert S, et al. *Guidelines on non-cardiac surgery: Cardiovascular assessment and management. European Heart Journal* (2014) 35, 2383–2431
2. <http://emedicine.medscape.com/article/285433-overview>
3. Fleisher LA, Fleischmann KE, Auerbach AD, et al. *2014 ACC/AHA guideline on perioperative cardiovascular evaluation and management of patients undergoing noncardiac surgery: a report of the American College of Cardiology/American Heart Association Task Force on practice guidelines. J Am Coll Cardiol* 2014; 64: e77–e137.
4. Pitts CJ D, Kearns AE. *Update on medications with adverse skeletal effects. In Mayo Clinic Proceedings* 2011; 86(4): 338-43.
5. Bonnick S, Harris S, Kendler D, McClung M, Silverman S. *Management of osteoporosis in postmenopausal women: 2010 position statement of The North American Menopause Society, Menopause 2010;* 17(1): 25-54.
6. Aksentić V, Jandrić S, Rašeta N, Todorović R, Krčum B. *Faktori rizika za nastanak prijeloma kuka kod bolesnika s osteoporozom, Acta rheumatologica belgradensis 2006; 39(1): 118.*
7. Lazić M, Spasojević G. *Značaj kvantitativne ultrazvučne osteodenzitometrije u ranom otkrivanju osteoporoze. Biomedicinska istraživaњa 2012; 2)3).*

Corresponding Author

Amela Katica-Mulalic

Univerzitetsko klinički centar Sarajevo,

Bosna i Hercegovina,

E-mail: balkanjournal@yahoo.com

Of socialization and interaction of the child's personality in school conditions

Socijalizacija i interakcija ličnosti djeteta u školskim uslovima

Dragana Aleksic¹, Mensura Kudumovic²

¹ Elementary school "Lijesce" Brod, Bosnia and Herzegovina,

² Faculty of Pedagogy, University of Sarajevo, Sarajevo, Bosnia and Herzegovina.

Abstract

The paper will be discussed topics of personality development of a child under the influence of various factors such series that we encounter in school and other conditions. We have tried to present the development of the child's personality from the earliest school days, the very beginning of the preschool years, where children among other things, slowly preparing to learn and relate to the period brings. By coming into contact with the new environment in the coming new world. It is worth noting that the development of the child's personality implies a complex and long term, with the very important just socialization and interaction, which is an objective to show through this work. Through good socialization and "healthy" interaction of a child already has a healthy emotional development, on the basis of which is prepared for everything about what further encounters. The aim of this research is primarily related to research, whether in schools encourages healthy socialization and interaction for the good development of the child's personality. The survey was conducted in the elementary school "Lijesce" in the municipality of Brod, more precisely conducted the interview. Examined the opinions of teachers about how and whether socialization and interaction affect the development of the child's personality. The interviews included 20 teachers from the elementary school "Lijesce", 20 teachers from the elementary school "Sveti Sava", 10 teachers from the elementary school "Aleksa Šantic" from the Municipality of Vukosavlje, a total of 50 teachers. Healthy interaction involves precisely the correct development of the child's personality in a way where the students will not be in fear of failure, but all will actively participate in

all activities and join forces to fight for better work performance and emotional maturity.

Key words: Socialization, interaction, personality of the child, school, family.

Sažetak

U radu će biti razmatrana tema razvoja ličnosti djeteta pod uticajem različitih faktora kao niza koje susrećemo u školskim i drugim uslovima. Nastojali smo predstaviti razvoj djetetove ličnosti od najranijih školskih dana, samim početkom predškolskog perioda, gdje se djeca između ostalog, polako pripremaju za učenje i odnose koje taj period donosi. Stupanjem u kontakt sa novom sredinom dolaze u novi svijet. Važno je napomenuti, da razvoj djetetove ličnosti podrazumijeva jedan složen i dug period, pri čemu je od velikog značaja upravo socijalizacija i interakcija, što i jeste cilj pokazati kroz ovaj rad. Kroz dobru socijalizaciju i „zdravu“ interakciju dijete već posjeduje zdrav emocionalni razvoj, na osnovu kojeg se priprema za sve ono sa čim se dalje susreće. Cilj ovog istraživanja prvenstveno se odnosio na istraživanje, da li se u školama podstiče socijalizacija i zdrava interakcija radi dobrog razvoja ličnosti djeteta.

Istraživanje je rađeno u Osnovnoj školi „Liješće“ na području Opštine Brod, tačnije obavljen je intervju. Ispitivana su mišljenja učitelja i nastavnika o tome kako i da li socijalizacija i interakcija utiču na razvoj djetetove ličnosti. Intervjuom je obuhvaćeno 20 nastavnika iz Osnovne škole „Liješće“, 20 nastavnika iz Osnovne škole „Sveti Sava“, 10 nastavnika iz Osnovne škole „Aleksa Šantic“ sa područja Opštine Vukosavlje, ukupno 50 nastavnika. Zdrava interakcija podrazumijeva upravo ispravan razvoj ličnosti djeteta, na način gdje učenici neće biti u strahu od neuspjeha, nego

će aktivno svi učestovati u svim aktivnostima i zajedničkim snagama boriti za što bolje rezultate rada i emocionalnu zrelost. Treba napomenuti da škole moraju da se transformišu u organizacije koje ne samo da uče druge, nego i stvaraju sposobne ljude za život i cjeloživotno učenje.

Ključne riječi: Socijalizacija, interakcija, ličnost djeteta, škola, porodica.

Uvod

Kada želimo govoriti o sposobnostima i osobinama određene ličnosti jasno nam je da treba da naznačimo i objasnimo kako se ličnost proučava uopšte. Svaka ličnost je posebna i specifična individua za sebe. Opšte je poznato da psihologija kao nauka detaljnije objašnjava naučni pristup za proučavanje ovih fenomena. Možemo se osvrnuti još i na nekoliko mišljenja naučnika o osobinama određene ličnosti. Kreč i Kračfeld (1969), ističu da svaka ličnost predstavlja jednu jedinstvenu i neponovljivu cjelinu, a takođe se mora znati, da, ako se želi shvatiti ta cjelina, onda se ona mora analizirati po njenim pojedinačnim funkcijama i karakteristikama. Potrebno je da se dobije slika o ličnosti kao cjelovitom biću. Psihologija ličnosti je veoma složen i težak posao. Pristup u proučavanju mora biti pravilno planiran, te urađen na bezbolan način. Djeca su posebne ličnosti. Njihov svijet je takođe poseban i zanimljiv. Iako su još u razvoju, možemo dosta naučiti iz samog razvoja njihovih ličnosti. Oni definitivno predstavljaju poseban i dragocjen intelekt ljudskog razvoja uopšte. Sjetimo se činjenice da djeca razvijaju svoju ličnost od samog rođenja. Na to, naravno, može da utiče niz faktora o čemu će biti riječi u nastavku rada. S druge strane, moramo se osvrnuti i na to da postoje različite tipologije ličnosti. Neke ličnosti su zatvorenog tipa, a neke otvorenog, sa čime se zaposleni u školskim ustanovama sve češće susreću. Upravo iz tih razloga se pristupa analizi razvoja ličnosti, u našem slučaju djeteta, da bi se ono moglo dalje razvijati na pravilan način.

Socijalizacija i faktori socijalizacije ličnosti djeteta

Opšte je poznato da se razvoj djetetove ličnosti obično odvija pod snažnim uticajem mnogobrojnih bioloških i socijalnih faktora. Kao biološke

faktore možemo navesti: nervni sistem, endokrini sistem i tjelesna konstitucija. Ljudska jedinka se ne rađa kao gotova ličnost, ona to postaje učenjem, koji predstavlja kontinuiran i stalni proces u životu i razvoju svakog pojedinca. Opšte je poznato da bi jednogodišnje dijete trebalo da izgоварa prve riječi ako živi u normalnim uslovima, uz pomoć roditelja i bliskih osoba. Dakle, pored svih ovih uslova naslijeda i sazrijevanja potrebno je i učenje svake ličnosti.

S druge strane, socijalizacija podrazumijeva kontinuirano mijenjanje ponašanja pod uticajem socijalnih faktora kao što su: porodica, škola, vršnjaci, društvena zajednica i slično. Od rođenja svaka osoba je u kontaktu sa drugima i bez njih ne bi bila u mogućnosti da postane zrela osoba (1). Smatramo da u većini naših školskih ustanova se često susrećemo sa problemom nesocijalizovane djece, odnosno djece koja imaju problema u socijalizaciji, a rezultat toga su obično nesređeni porodični odnosi, neki zdravstveni problemi, ili jednostavno strah od drugih ljudi. Nastavnici u takvim momentima moraju da posebnu imaju sposobnost otkrivanja problema i pružanja pomoći takvoj djeći, te posjedovanje strpljenja da osim nastavničkog problema budu i dobri psiholozi, što im njihov poziv i nalaže. U širem smislu proces socijalizacije jeste u suštini proces učenja.

Porodica predstavlja poseban i nezaobilazan faktora socijalizacije i razvoja ličnosti kod djece. Porodična atmosfera i porodični odnosi stvaraju porodičnu vaspitnu praksu u ranom razvoju dječje ličnosti. Dijete koje je odbačeno od strane porodice sigurno neće formirati potrebnu socijalizaciju u svom daljem razvoju i cjelokupnom životu. Možemo poći od pretpostavke da pretjerano oštra disciplina može kod djeteta da formira potrebu za pokoravanjem i sl. Nasuprot tome, djeca koja rastu u prihvatljivoj atmosferi i gdje su u mogućnosti da ispoljavaju svoje potencijale, biće u mogućnosti da formiraju osjećaj važnosti i sigurnosti (1).

Navešćemo još nekoliko važnih faktora socijalizacije djetetove ličnosti, kao što je uticaj škole i vršnjaka. Škola može da utiče na sve dimenzije učenikovog razvoja ličnosti kao što je intelektualna, socijalna, i emocionalna dimenzija. Poznato je da se u školi ne stiču samo nova znanja, nego se razvijaju i druge sposobnosti i osobine ličnosti (2). U ovom slučaju od velike važnosti su i osobine nastavnika,

jer one upravo predstavljaju nezaobilaznu činjenicu da će se djeca vjerovatno jednim dobrim dijelom ugledati na svog nastavnika. Nastavnik je upravo taj model koga učenici često oponašaju. Djeca u školi na uče samo to da budu najbolji i da doživljaju uspjehe. On moraju da se razvijaju i u drugom pravcu, a to se odnosi na činjenicu da će se u životu ponekad susretati i sa ponekim neuspjehom. Važno je učiti djecu i mlade da će do uspjeha doći svojim trudom. Druženje sa vršnjacima predstavlja veoma važno sredstvo socijalizacije ličnosti. Djeca često utiču jedni na druge, kako u pozitivnom smislu, isto tako i u negativnom. Syjedoci smo toga da pojedini učenici oponašaju druge učenike, te utiču na to kako se mlađi odijevaju, zabavljaju i provode slobodno vrijeme, a isto tako utiču i na način govora i izražavanja.

Inteligencija kao faktor razvoja ličnosti

U daljem radu razmatraćemo vezu između inteligencije i razvoja ličnosti kroz niz faktora. Treba naglasiti da inteligencija predstavlja vrlo bitan činilac razvoja ličnosti. Ukoliko dijete ima veću, iznadprosječnu inteligenciju ono je u mogućnosti da mnoge porodične, školske i vanškolske zadatke i probleme obavi i riješi bez većih poteškoća i tako izazove divljenje i naklonost okoline (3). Samim time sebi omogućava veću spremnost za dalje probleme koji polako pristižu u skladu sa onim što vrijeme donosi, a takođe omogućava sebi i veće samopouzdanje i spremnost da se suoči sa bilo kakvom situacijom. Djeca se ističu po svom uspjehu u školi, te na taj način skupljaju ostalu djecu oko sebe. Međutim, visokointeligentna djeca ponekad imaju i probleme u okruženju. Njihovo stalno napredovanje može da izazove zavist drugih osoba, bilo da je to u školi od njihovih vršnjaka ili od okoline. Na taj način takva djeca postaju izolovana u odjeljenju, te na taj način može doći do nepravilnog razvoja njihove ličnosti.

S druge strane djeca koja imaju ispodprosječnu inteligenciju, pokazuju manje više različite probleme, ne samo u savladavanju nastavnog gradiva, već i u obavljanju svakodnevnih poslova. Roditelji koji nisu spremni da prihvate ovu činjenici još vise otežavaju svojoj djeci postavljući nerealne zahtjeve. Posljedice toga su obično stvaranje nepovjerenja između adolescenata i roditelja, ili nastavnika, su-

kobi, međusobna okrivljivanja, reagovanje linijom manjeg otpora, zapostavljanje obaveza, sumljivo ponašanje i sl. (3). Upravo iz tih razloga nastavnici u školama moraju biti graditelji dobrih odnosa između svih učenika. Svi učenici moraju imati isti status, a isto tako i trebaju raditi na uspostavljanju njihovih dobrih odnosa i prihvatanja svih različitosti, te pružanja pomoći svima jednako.

Roditelji, nastavnici kao i druge osobe koji ne posredno rade sa djecom i omladinom, trebaju biti svjesni njihovih intelektualnih mogućnosti, postavljati im realne zahtjeve, razvijati odgovarajuća interesovanja, podsticati ih i zahtijevati odgovarajuće angažovanje. Posebnu pažnju treba posvetiti njihovom uklapanju u grupe vršnjaka, da u njima imaju odgovarajući status i da zbog svoje visoke ili niske inteligencije ne doživljavaju nepotrebne neprijateljnosti koje bi mogle imati nepoželjan uticaj na formiranje njihove ličnosti. Djeca su, u tom, ranom uzrastnom dobu veoma osjetljiva i ranjiva, tako da svaka pogrešna riječ ili djelo može na njih da ostavi trajne negativne posljedice. Slažemo se da svi moraju dati sve od sebe da sve protekne na što bolji način i da se nikako ne naruši djetetov razvoj ličnosti.

Porodica kao faktor razvoja ličnosti djeteta

Opšte je poznato da djeca koja se nalaze u povoljnoj porodičnoj atmosferi, u topлом i sigurnom okrilju svojih roditelja lakše podnose razvojne teškoće i nedaje, uspješnije prebolijevaju razne bolesti efikasnije izlaze na kraj sa svakodnevnim obavezama i problemima. Djeca koja su zbog različitih problema odvajana od svojih majki, obično pokzuju veću nervozu, strah, patnju, grickanje noktiju i sl. Posmatrajući ove emocionalne poteškoće sada se sve više pokušava da se djeca ne odvajaju od majki, pogotovo u ranom razvoju. Opšta porodična atmosfera u kojoj se razvijaju djeca i omladina ima veliki uticaj na formiranje njihove ličnosti. Harmonični odnosi između roditelja, ljubav, pažnja, razumijevanje znatno utiču na način upoznavanja svijeta u kojem žive, na odnos prema postavljenim zadacima i obavezama, na nivo aspiracija, toleranciju prema drugima, na usvajanje moralnih normi i vrijednosti (3).

U nekim slučajevima roditelji zbog svoje profesionalne prezauzetosti, iako vole svoju djecu nemaju dovoljno vremena za njih, te tako nisu u

mogućnosti da im posvete nježnost, da ih bodre i usmjeravaju, zbog čega nerijetko dolazi da zahlađenja odnosa i otuđenja između djece i roditelja. Isto tako nervozni i emocionalno nestabilni roditelji svojim nezrelim postupcima negativno utiču na formiranje ličnosti djeteta i služe im kao loš primjer za njihov kasniji odnos u porodici koji će oni sami formirati.

Složićemo se sa činjenicom da djeca koja odraštaju u srećnim porodicama imaju sve preduslove da se razviju u zdrave i zrele ličnosti, a da djeca iz problematičnih porodica često stasaju u ličnosti koje su opterećene emocionalnim i socijalnim razvojnim teškoćama. Na razvoj djetetove ličnosti može da utiče još niz faktora kao što su na primjer predškolske ustanove, škole, vršnjaci, društvene grupe i sl.

Zdrava interakcija

Treba naglasiti, da u novije vrijeme, pedagoška praksa se susreće sa nizom fenomena, pojmove i definicija, pa tako i sa pojmom interakcije. Niz je definicija koje su posebno obrazlagane i objašnjavane. Umjesto interakcije često se navode i neki drugi slični termini, kao što su: interaktivna nastava, radionice, zajedničko učenje i drugo. U praksi ćemo takođe sresti sugestije oko stvaranja interakcije kroz višesmjernu komunikaciju, što u stvari dovodi do „zdrave“ interakcije. Tačno je da komunikacija treba biti višesmjerna, upravo da bi se zadovoljio princip „zdrave“ interakcije, ali isto tako nastavnici koji učestvuju u tom procesu moraju biti posebno pripremljeni i obučeni zajedno sa svojim učenicima.

Interaktivno učenje je proces ili postupak koji pretežno daje rezultate u raznim promjenama. Promjene se odnose na proces razmišljanja, ponašanja, pa čak i emocija. Posebno je od velikog značaja socijalna interakcija koja pozitivno utiče na razvoj ličnosti djeteta. Djeca će na taj način definitivno sebi omogućiti pozitivan odnos kako u školi, tako i u široj društvenoj zajednici. Nastavnici se moraju posebno zalagati za socijalnu interakciju koja se dobrim dijelom može ostvariti u školskim uslovima.

Zdrava interakcija u ranom djetinjstvu vodi ka pravilnom formiranju selfa, razvija viši nivo kognicije, doprinosi pavilnom formiranju emocionalnosti i osposobljava čovjeka za akcije potrebne za slobodan život u civilizaciji. Interakcija pove-

zuje emocionalno, kognitivno i intencionalno, te ga na taj način čini kompletnim bićem. Interakcija se u školskim uslovima obično tertira u okviru kooperativnog učenja, grupnog rada, projekt-metoda i sl. (4). Treba naglasiti da „zdrava“ interakcija za djecu predškolskog uzrasta ima poseban značaj. Od samog početka dječa se moraju pripremati na ono što ih čeka u daljem školovanju, pa tako i u budućem životu. Polako se pripremaju za učenje, poznavanje osnovnih pojmoveva, vokabular. Poželjno je da dijete formira pozitivnu sliku o sebi, te da razvije potrebitno samocijenjenje. Samocijenjenje treba da se formira ispravno, na način cijenjenja sebe i sopstvenih individua, ali isto tako i poštovanja i uvažavanja drugih (5). Interaktivna nastava je u suštini ona nastava na kojoj se dominantno primjenjuju metodi interaktivnog učenja. Razvija se u pravcu nastave, ali isto tako i međusobnih odnosa između djece i između djece i nastavnika, što se dalje prenosi i na odnose sa drugim ljudima shodno potrebama.

Zdrava interakcija podrazumijeva još nekoliko aspekata koji su neophodni za njeno postojanje i razvoj. Od opšteg značaja u taj sastav ulaze:

- Kognitivni aspekt interakcije;
- Emocionalni aspekt interakcije;
- Ciljni aspekt interakcije;
- Djelatni aspekt interakcije; (4).

Kognitivni aspekt interakcije na prvi pogled može da izgleda veoma jednostavno, ali je ipak veoma složen i težak proces. Opšte poznata činjениčica je, da su svi polaznici sa kojima se stupa i interakciju različiti, te upravo iz tih razloga treba biti na oprezu. Ukoliko se učenici u školi na uključe optimalno, postoji opasnost od gubljenja vremena, jer je vrlo moguće da samo nekoliko učenika radi posao za cijelu grupu i sl.

Emocionalni aspekt podrazumijeva praćenje i usmjeravanje toka i sadržaja emocija koje se ostvaruju. Pojedinačne i zajedničke emocije nastavnik mora biti u mogućnosti prepoznati, podsticati i daљe usmjeravati. Važno je istaći da će se na ovakav način kod djece razvijati emocionalne kompetencije koje su posebne u razvoju ličnosti djece. Te kompetencije se odnose na sljedeće: emocionalna svijest, empatija, samokontrola, izgradnja standarda časti, adaptabilnost, fleksibilnost, otvorenost za nove ideje i sl. (4). Emocionalna inteligencija se

uči i razvija kroz samo ličnost djeteta i ne može biti odvojena od redovne nastave.

Ciljni aspekt podrazumijeva željene ishode interakcije. Ono što se ostvaruje kao cilj treba da bude željeno od svih učesnika interakcije. Učesnici se posebno trebaju usaglasiti oko ostvarivanja zajedničkih ciljeva. Pojedinci trebaju da nauče kako da sarađuju na grupnim ciljevima, da prihvate prijedloge drugih, te da zajedničkim snagama ostvare planirano.

Djelatni aspekt interaktivnog učenja odnosi se na ostvarivanje postavljenih ciljeva u radu na gradu ili programu. U njemu su predstavljeni ciljevi koje mi želimo da ostavimo interakcijom. Najviše vremena se troši na samu organizaciju interaktivnog učenja, pri čemu nastavnici moraju uložiti puno truda i rada. Zdrava školska interakcija pomaže pojedinцу da razvije svoje socijalne sposobnosti, te da se u što većoj mjeri usaglasi sa ostalim učenicima.

Radeći na sadržajima uz pomoć interaktivne nastave učenik se priprema često sam, te se orjenitiće na socijalnu promociju koja će uslijediti u grupnoj interakciji. Da zaključimo, da škola na taj način može razviti kompetencije djetetove ličnosti, kao što su dobra komunikacija, sposobnost kontakta, sposobnost javnih nastupa i sl., te na taj način sanirati moguće, rane hindekepe u formiranju djetetove ličnosti.

Metodološki okvir istraživanja

Urađeno je istraživanje u Osnovnoj školi „Liješće“ na području Opštine Brod, tačnije intervju, kojim su se ispitivala mišljenja učitelja i nastavnika o tome kako i da li socijalizacija i interakcija utiču na razvoj djetetove ličnosti. Koristila se tehnika intervjuisanja. Intervjuisanje je tehnika neposrednog kontakta između istraživača i ispitanika (6).

Intervjuom je obuhvaćeno dvadeset nastavnika iz Osnovne škole „Liješće“, dvadeset nastavnika iz Osnovne škole „Sveti Sava“, deset nastavnika iz Osnovne škole „Alekса Šantic“ sa područja Opštine Vukosavlje, ukupno pedeset nastavnika. Ispitanici su iznosili svoja mišljenja i stavove u vezi razvoja ličnosti djeteta u različitim uslovima uz pomoć socijalizacije i interakcije, što može biti dobar uvod i put za neka sljedeća slična istraživanja. Sam problem istraživanja odnosio se na empirijsko istraživanje socijalizacije i interakcije

razvoja djetetove ličnosti. Cilj ovog istraživanja prvenstveno se odnosio na istraživanje, da li se u školama podstiče socijalizacija i zdrava interakcija radi dobrog razvoja ličnosti djeteta.

Zadaci istraživanja:

- Ispitati na koji način socijalizacija utiče na razvoj djetetove ličnosti.
- Ispitati na koji način interakcija utiče na razvoj djetetove ličnosti.
- Utvrditi kako školski uslovi rada omogućavaju dobar razvoj djetetove ličnosti.
- Ispitati na koji način interakcija utiče na emocionalno stanje djeteta.
- Ustanoviti kako socijalizacija i zdrava interakcija pripremaju dijete za buduće školovanje.

Navedeno je nekoliko zadataka koji mogu dati dobre upute za pozitivno formiranje djetetove ličnosti. Socijalizacija i dobra interakcija, će svakako doprinijeti boljem emocionalnom razvoju djetetove ličnosti, a u vezi s tim i boljoj pripremi djeteta za probleme na koje će nailaziti tokom cijelog svog školovanja, kao i probleme šire društvene zajednice.

Rezultati

Rezultati su prikazani deskriptivno u skraćenoj verziji, odnosno onako kako su se ispitanici izjašnjivali prilikom ispitivanja. Ispitanici su označeni šiframa, da bi se ispoštovala privatnost istih. Ovdje u radu biće prikazano samo nekoliko komentara ispitanika o izučavanoj temi, onako kako su oni to tačno navodili. Na pitanje, na koji način socijalizacija utiče na razvoj djetetove ličnosti ispitanici su davali sljedeće odgovore: Jedna učiteljica ovako kaže:

„Socijalizacija djece je neophodna od najranijih dana školovanja za sve segmente razvoja djetetove ličnosti, posebno u školskim uslovima gdje se oni susreću sa svim novitetima koje škola pruža. Socijalizacija utiče na razvoj ličnosti samim time što im pomaže da se lakše suočavaju sa problemima, te postaju društveniji“.

Svi ispitanici su se složili da socijalizacija utiče na razvoj djetetove ličnosti. Treba istaći da su navodili da se djeca socijalizuju u manjoj mjeri i prije škole, a u školi dalje u sve većoj mjeri. Još navode da socijalizovana djeca lakše i brže dolaze do rješavanja problema i do svojih ličnih uspjeha.

PROZII
Protokol za individualni intervju

Broj (ID) ispitanika:

Škola:

Spol:

Dob:

Stručna spremam:

Nastavnik:

Direktor:

1. Na koji način socijalizacija utiče na razvoj djetetove ličnosti?

2. Na koji način interakcija utiče na razvoj djetetove ličnosti?

3. Kako školski uslovi rada mogu uticati na razvoj djetetove ličnosti?

4. Na koji način utiče interakcija na emocionalno stanje djeteta?

5. Kako to i na koji način socijalizacija i interakcija pripremaju dijete za buduće školovanje?

Slika 1. Protokol za individualni intervju

Na pitanje, na koji način interakcija utiče na formiranje djetetove ličnosti jedan od ispitanika ovako kaže:

„Integraciju kao pozitivnu vidim samo ako je ona ispravna, odnosno zdrava, ona koja se ne smije zloupotrebljavati. Svi članovi moraju aktivno učestovati u radu grupe i na taj način omogućiti razvoj ličnosti djeteta u što boljoj mjeri. Takva djeca će svakako biti spremna za budući život i dalje i lakše školovanje koje vrijeme donosi. Sigurno će ostvarivati iznadprosječne rezultate na svim poljima“.

Na pitanje, kako školski uslovi rada mogu uticati na razvoj djetetove ličnosti ispitanici su uglavnom navodili slične odgovore i složili se oko sljedećeg:

Djeci treba obezbijediti adekvatan prostor i nastavna sredstva. Zatim, neophodno je sa učenicima raditi na ispravan način, ostvarivati dobru saradnju i komunikaciju, radi obezbjeđivanja što boljeg njihovog razvoja, posebno emocionalnog. Važno je napomenuti da su se svi složili oko stvaranja takvih uslova koji će omogućiti da djeca zavole prije svega, sebe, školu i svoje vršnjake.

Na pitanje, na koji način utiče interakcija na emocionalno stanje djeteta, ispitanik broj 11. kaže ovako:

„Loša interakcija sputava dijete do dođe do izražaja, da iznese svoje zamisli, ideje i prijedloge. Dobra i pozitivna interakcija omogućava djetetu slobodu izražavanja, rješavanje određenih zadataka problemskog karaktera, omogućava im suočavanje sa drugima koji misle različito, naravno uz uvažavanje razlika, razvijaju empatiju i altruizam i sl.“.

Od veoma važnog značaja je upravo to što se ispitanici uglavnom slažu oko ove problematike i zalažu da ostvare što bolju saradnju sa učenicima, a sve u cilju što boljeg i kvalitetnijeg razvoja ličnosti djeteta. Kažu, djeca su naše blago, a blago se mora čuvati i njegovati.

Na pitanje, kako to i na koji način socijalizacija i interakcija pripremaju dijete za buduće školovanje su navodili sljedeće:

Djeca su jedinke koje se različito razvijaju. Moramo prvo sagledati njihove sklonosti, interesovanja i želje, pa u skladu sa tim djelovati. Moramo ih pustiti da oni preuzmu ponekad inicijativu,

jer doće vrijeme kada će oni to svakako morati. Na taj način pripremamo ih za sve ono što dalje slijedi u njihovom životu. Što se tiče daljeg školovanja kažu da ih pripremaju od najranijih godina na način da aktivno participiraju u svim aktivnostima, kako školskim tako i vanškolskim, imaju slobodu biranja i izjašnjavanja, davanja pozitivnih prijedloga, a sve uz usmjeravanje njihovih nastavnika da ne bi došlo do nepravilnog razvoja ličnosti djece. Kako je razvoj djetetove ličnosti veoma specifičan fenomen nastavnici imaju stalnu potrebu za svojim ličnim usavršavanjem, doškolovanjem, bilo to samostalno ili organizovano. Često su primorani da dodatno tragaju za ovom temom, jer nije lako uspostaviti socijalizaciju i interakciju u svakom odjeljenju na isti način. Shodno tome, moraju prepoznati potrebe svakog pojedinca posebno.

Zaključak

Svi ispitanici su se izjasnili da je za zdrav razvoj djetetove ličnosti neophodno omogućiti im razvijanje društvenosti kroz niz aktivnosti. Grupni način rada i saradničko učenje će svakako omogućiti razvoj društvenosti odnosno socijalizaciju koja će kulminirati kroz pozitivan uspjeh učenika na svim poljima, na osnovu čega će djeca steći već neke od svojih kompetencija. Na taj način ličnost djeteta je već na dobrom putu da se razvije u što boljem svjetlu. Svakako treba zaobići da se od djece stvaraju „hendikepi“ kojih je ranije bilo mnogo više nego danas. Tradicionalna škola je radila na tome. Danas je to dosta drugačije. Nastavnici se zalažu za stvaranje pozitivne razredne klime, koja takođe omogućava ispravan razvoj ličnosti djeteta. Zdrava interakcija podrazumijeva upravo ispravan razvoj ličnosti djeteta, na način gdje učenici neće biti u strahu od neuspjeha, nego će aktivno svi učestovati u svim aktivnostima i zajedničkim snagama boriti za što bolje rezultate rada i emocionalnu zrelost. Treba napomenuti da škole moraju da se transformišu u organizacije koje ne samo da uče druge, nego i stvaraju sposobne ljudе za život i cjeloživotno učenje. Takvim načinom rada, vaspitanja i obrazovanja imaćemo stabilne i sposobne buduće naraštaje, koji će biti jake i istrajne ličnosti.

Literatura

1. Stojaković P. *Psihologija za nastavnike*. Banja Luka: Prelom, 2006.
2. Olport G. *Sklop i razvoj ličnosti*. Beograd: Kultura, 1969.
3. Gutović V. *Razvojna psihologija od fetusa do zrelosti*. Banja Luka: Fakultet za fizičku kulturu i sport, 2005.
4. Suzić N. *Pedagogija za XXI vijek*. Banja Luka: TT Centar, 2005.
5. Osmić I. *Komunikacija i interakcija u nastavnom procesu*. Gračanica: Grin, 2001.
6. Termiz Dž. *Metodologija društvenih nauka*. Lukavac: NIK, Grafit, 2004.
7. Kreč D, Kracfeld P. *Elementi psihologije*. Beograd: Naučna knjiga, 1969.
8. Krstić D. *Psihološki rečnik*. Beograd: Vuk Karadžić, 1988.
9. Livjan M. *Svako dete je pametno na svoj način*. Beograd: Moć knjige, 2005.
10. Muminović H. *Mogućnosti efikasnijeg učenja u nastavi*. Sarajevo: DES doo, 2000.
11. Muminović H. *Osnovi didaktike*. Sarajevo: DES doo, 2013.
12. Pijaže Z. *Psihologija inteligencije*. Beograd: Kultura, 1968.
13. Radonjić S. *Uvod u psihologiju*. Beograd: Zavod za udžbenike, 1944.
14. Slatina M. *Od individue do ličnosti. Uvođenje u teoriju konfluentnog obrazovanja*. Zenica: Dom štampe, 2005.
15. Suzić N. *Osobine nastavnika i odnos učenika prema nastavi*. Banja Luka: Narodna i univerzitetska biblioteka Petar Kočić, 1995.
16. Suzić N. *Interakcija kao vid učenja i poučavanja*. Banja Luka: Grupa autora, Interaktivno učenje, 1999.

Corresponding Author
Dragana Aleksic,
Elementary school "Lijesce" Brod,
Bosnia and Herzegovina,
E-mail: gagalukic86@hotmail.com

Učestalost pušenja kod studenata Fakulteta za sport

Hamid Tanović

Univerzitet u Sarajevu, Fakultet sporta i tjelesnog odgoja Sarajevo, Bosna i Hercegovina.

Sažetak

Pušenje je ovisnost, koja u današnjem zdravstvenom sistemu predstavlja veliki problem.

U Bosni i Hercegovini pušenje predstavlja jedan od značajnijih javno - zdravstvenih problema.

Cilj ovog istraživanja jeste dati skromni doprinos povećanju nivoa svijesti o štetnom djelovanju cigareta i potrebi kontinuirane edukacije, radi pružanja pomoći u odvikanju konzumiranja cigareta. Učestalost pušenja na osnovu slučajnog uzorka studenata Fakulteta za sport i tjelesni odgoj Univerziteta u Sarajevu.

Ovim istraživanjem je od ukupno 100 upisanih studenata na prvu godinu studija u 2017. god., slučajnim uzorkom obuhvaćeno njih 30.

Sportisti i studenti Fakulteta za sport trebali bi imati vodeću ulogu u potpori kampanja protiv pušenja, posebno u obrazovnim ustanovama. Međutim, brojni rezultati, kao i ovi naši, pokazuju da je značajan broj pušača upravo na Fakultetu sporta, sa značajnom količinom pušenih cigareta i dužinom pušačkog staža posebno, ako se ima u vidu činjenica da su ispitivani studenti prve godine, što upućuje na zaključak da su početnici još od početka osnovne škole.

Radi povećanja nivoa svijesti o štetnosti cigareta potrebno je provoditi kontinuiranu edukaciju na prevenciji i pružanju pomoći studentima na odvikanju od konzumiranja cigareta.

Ključne riječi: Pušenje, bolesti, sport, studenti, edukacija.

Uvod

Danas, prema procjeni Svjetske zdravstvene organizacije, pušačku naviku ima 1,3 milijarde ljudi i približno 5 miliona godišnje umire od njezinih posljedica. Pušenje je tako postalo najsmrtonosnija pandemija današnjice [1,2]. Prvi znanstveni dokazi o štetnim učincima pušenja pojavljuju se sredinom prošlog stoljeća. Engleski liječnici R. Doll i A. B. Hill 1952. godine dokazali su uzročnu

povezanost pušenja i karcinoma bronha i pluća, infarkta miokarda i kronične opstruktivne bolesti pluća [3,4]. Američka zdravstvena služba [engl. Surgeon General's Report on Smoking and Health] objavila je 1964. godine izvješće o pušenju kao faktoru rizika koji znatno pridonosi morbiditetu i mortalitetu niza bolesti, a 1975. godine nikotinska ovisnost unešena je u Međunarodnu klasifikaciju bolesti, ozljeda i uzroka smrti [5]. Iako predstavlja preventabilan čimbenik rizika, prema Svjetskoj zdravstvenoj organizaciji pušenje duhana drugi je vodeći uzrok smrtnosti i četvrti zajednički zdravstveni čimbenik rizika u svijetu.

Pušenje je vodeći preventibilni uzrok smrti. Više od pet miliona ljudi svake godine umre uslijed posljedica pušenja – više nego od HIV/AIDS-a, malarije i TBC zajedno. Skoro polovina svih pušača će umrijeti od bolesti koje su povezane sa duhanskim proizvodom, kažu medicinska istraživanja. Većina ljudi je potpuno nesvesna štete koju nanosi duhan čak i nepušačima koji svjesno ili nesvesno koriste iste prostorije koje koriste i pušači. Mi ćemo se u ovom seminarskom radu baviti istraživanjem pušenja kod studenata na prvoj godini na našem fakultetu. Na kraju ćemo vidjeti što smo to dobili za rezultat ovog istraživanja.

Slično drugim zemljama u centralnoj i Istočnoj Europi, i u Federaciji BiH pušenje predstavlja jedan od značajnijih javno- zdravstvenih problema. Prema podacima redovne zdravstveno- statističke evidencije Zavoda za javno zdravstvo Federacije BiH bilježi se trend uvećanja oboljevanja od bolesti i stanja direktno povezanih sa štetnim efektima duhana, kao što su bolesti srca i krvnih sudova, opstruktivna oboljenja respiratornog sistema, maligne neoplazme bronha i pluća.

Prema rezultatima istraživanja, u Federaciji BiH je u prethodnom periodu došlo do povećanja pušenja kod školske djece uzrasta 13-15 god. od 11.9% u 2003. god. do 14.3% u 2008. god., do čak 18 % u 2017. god. Kod oba spola učenika (kod dječaka i djevojčica) zabilježen je trend rasta (pušača). Nažalost, taj "negativni" trend je i dalje u

porastu, što ćemo kasnije i dokazati anketom, slučajnim uzorkom, koju smo proveli kod studenata prve godine Fakulteta za sport i fizičku kulturu, Sarajevo.

Brojna istraživanja sprovedena su na ovu temu. Njom se, generalno, i sa svih aspekata, bave mnogi autoriteti iz različitih oblasti zdravstva i medicine, sporta, sociologije, psihologije itd.

Težnja ovog istraživanja je dati skromni doprinos povećanju nivoa svijesti o štetnom djelovanju cigareta i o potrebi kontinuirane edukacije, radi pružanja pomoći u odvikanju konzumiranja cigareta.

1. Ciljevi istraživanja

Osnovni cilj ovog istraživanja je ispitati stile života tj. učestalost pušenja na osnovu slučajnog uzorka studenata Fakulteta za sport i tjelesni odgoj, tj. koliko njih procentualno puši cigarete.

Svrha ovog rada je istražiti učestalost pušenja među studentima, te jesu li studenti svjesni štetnosti i problema koje uzrokuje pušenje.

Pored toga, cilj je i da se istraži koliko dugo (vremenski) su pušači, koliko cigareta dnevno puše, da li su njihovi roditelji pušači, da li puši više muškaraca ili žena itd.

2. Predmet istraživanja

Predmet ovog istraživanja su studenti Fakulteta za sport i tjelesni odgoj Univerziteta u Sarajevu. Ovim istraživanjem je od ukupno 100 upisanih studenata na prvu godinu studija u 2017. god., slučajnim uzorkom obuhvaćeno njih 30.

3. Metode istraživanja

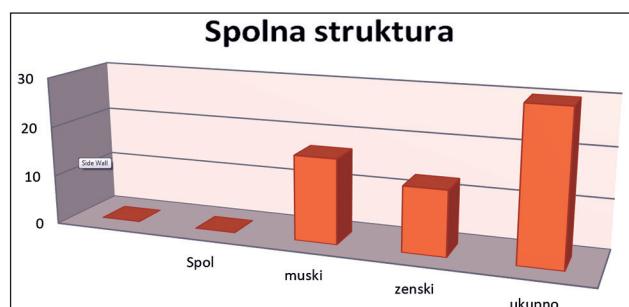
Prikupljanje podataka je vršeno putem anketiranja koristeći anketni upitnik, nakon čega su dobiveni podaci uneseni u MS EXCEL, gdje je vršena statistička obrada podataka. Dobijeni rezultati su, nakon definiranja varijabli, prikazani u odgovarajućem broju tabela i grafikona.

4. Rezultati istraživanja

Tabela 1. Spolna struktura ispitanika

Struktura		
Spol	Broj ispitanika	Ispitanika procentualno
muški	17	57%
ženski	13	43%
ukupno	30	100%

Od ukupnog broja ispitanika (njih 30), muškarci čine grupu od 17, što iznosi 57%, žene čine grupu od 13, što iznosi 43% od ukupnog broja ispitanih studenata.

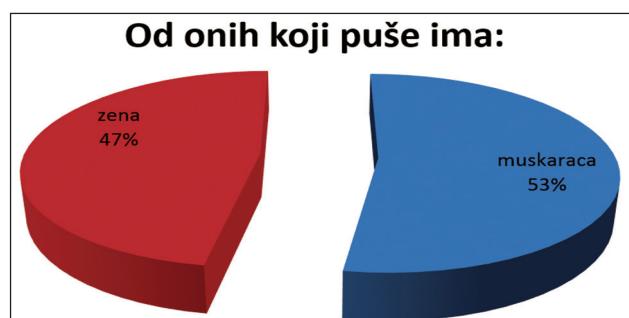
Grafikon 1.

Grafikon 1 nam pokazuje grafički prikaz rezultata iz tabele 1.

Tabela 1 a. Spolna struktura pušača

Koliko od onih koji puše ima:		
	Broj	Procenat %
Muškaraca	10	53%
Žena	9	47%
Ukupno	19	100%

Tabela 1a nam prikazuje kako izgleda spolna struktura kod ispitanika koji puše. Od njih ukupno 19, 10 je muškaraca ili 53%, 9 čine žene ili 47% ispitanika.

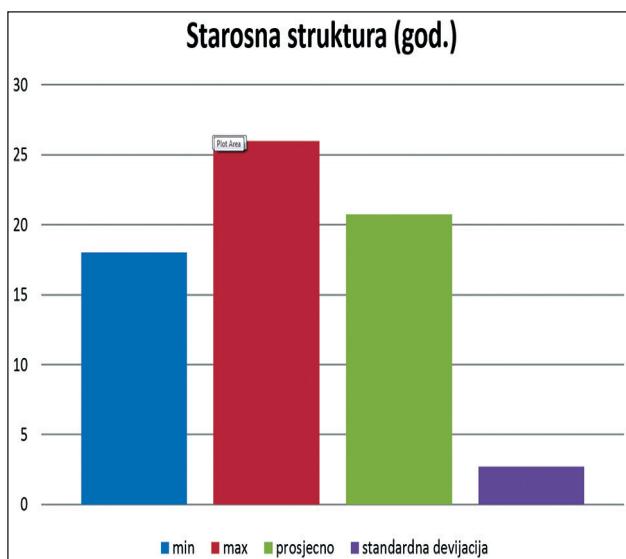

Grafikon 1a.

Tabela 2. Starosna struktura

Starosna struktura(godine)			
min	max	Prosječno %	Standardna devijacija
18	26	20.77	2.70

Na osnovu daljeg istraživanja došli smo do rezultata da najstariji od ispitanika ima 26 godina, a najmlađi ima 18, što čini prosjek 20,77 godina. Starosna struktura je prikazana na tabeli 2.

Grafikon 2.

Grafički prikaz starosne strukture i prosjeka godina kod studenata.

Tabela 3. Odgovor na pitanje: Da li pušite?

Da li pušite?		
	Broj	Procenat %
DA	19	63%
NE	11	37%
ukupno	30	100%

Tabela 3 nam pokazuje da od ukupnog broja ispitanika, njih 19 su pušači ili 63%, a 11 su nepušači ili 37% ispitanika.

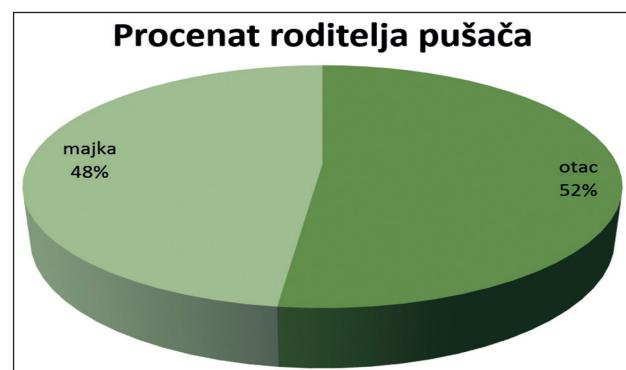
Grafikon 3.

Pokazuje nam da je od 30 ispitanih skoro dvije trećine (2/3) pušača.

Tabela 4. Pitanje: Ko od roditelja puši kod ispitanika pušača?

Kod studenata pušača, ko od njihovih roditelja puši?		
Roditelj	Broj	Procenat %
Otac	13	52%
Majka	12	48%
Ukupno	25	100%

Od ukupnog broja pušača (ispitanika 19) njihovih roditelja puši 25, i to -očeva puši 13, što čini 52%, a majki 12 ili 48%. Ovaj odnos je prikazan i grafički, na grafikonu 4.

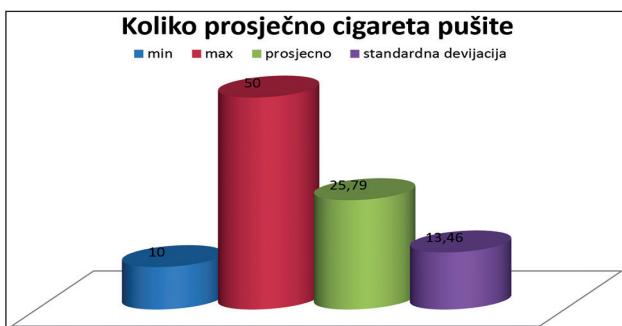

Grafikon 4.

Tabela 5. Pitanje: Koliko dnevno cigareta pušite?

Koliko dnevno cigareta pušite?			
min	max	Prosječno	Standardna devijacija
10	50	25.79	13.46

Ova tabela nam prikazuje koliko dnevno cigareta popuše studenti pušači koje smo obuhvatili u ovom istraživanju. Za rezultat imamo da ispitanici pušači u prosjeku puše 25,79 cigareta dnevno, a standardna devijacija u ovom slučaju iznosi 13,46.

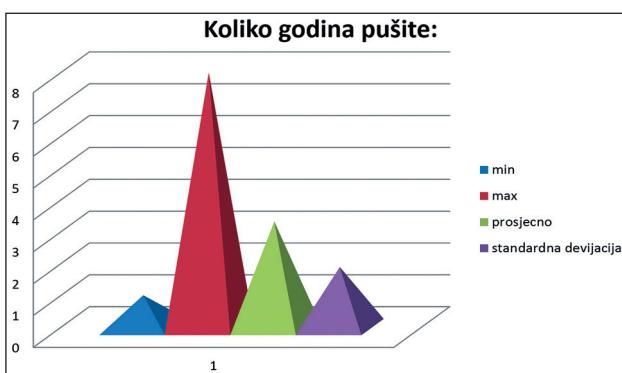

Grafikon 5.

Tabela 6. Pitanje: Koliko dugo godina pušite?

Koliko dugo (godina) pušite?			
min	max	Prosječno %	Standardna devijacija
1	8	3.32	1.89

Pitanje postavljeno za pušače -koliko godina dugo puše?; u periodu od 1(min) do 8(max) godina. Za rezultat smo dobili da u prosjeku ispitanici puše 3,32 godina, gdje standardna devijacija iznosi 1,89.

Grafikon 6.

5. Ograničenja

Od ukupnog broja studenata koji su upisali prvu godinu Fakulteta sporta i tjelesnog odgoja u Sarajevu, mi smo slučajnim uzorkom izabrali njih 30, kombinovano muškaraca i žena tako da rezultati ove ankete sigurno ne pokazuju stvarno stanje pušenja na fakultetu.

Drugo ograničenje je dužina pušenja kod studenata, od 1 do 8 godina koje smo mi koristili u našem istraživanju, što sa druge strane ne znači da postoje i studenti koji puše manje od jedne godine ili više od 8 godina.

Treće ograničenje je količina cigareta popušenih u toku jednog dana. Mi smo postavili ograničenja od 10 do 50 cigareta dnevno, što ne mora da znači da nema studenata koji puše i više od 50 cigareta dnevno.

6. Zaključci

Sportisti i studenti Fakulteta sporta trebali bi imati vodeću ulogu u potpori kampanja protiv pušenja, posebno u obrazovnim ustanovama. Međutim, brojni rezultati, kao i ovi naši, pokazuju da je značajan broj pušača upravo na Fakultetu sporta, sa značajnom količinom pušenih cigareta i dužinom pušačkog staža posebno, ako se ima u vidu činjenica da su ispitanici studenti prve godine, što upućuje na zaključak da su početnici još od početka osnovne škole.

Kada uzmemo u obzir sve dobijene rezultate, možemo zaključiti da veliki broj mladih i dalje konzumira cigarete, čak i na Fakultetu za fizičku kulturu. I pored globalnog svjetskog trenda borbe protiv pušenja u našoj zemlji (gradu), uz pomoć ovog istraživanja vidimo da je procenat pušača zabilježen u porastu.

Menadžment fakulteta trebao bi se više pozabaviti ovim pitanjem i raznim projektima i propagandnim materijalom boriti se protiv pušenja. Kako smo vidjeli iz uvodnog dijela ovog rada, pušenje je u blagom porastu u našoj zemlji i sve veći broj vrlo mladih osoba postaju pušači. Studenti Fakulteta za sport i tjelesni odgoj trebaju da provode više vremena baveći se sportom i sportskim aktivnostima i u tom pogledu trebaju da budu primjer na Univerzitetu, u svakom, a naročito u sportsko –zdravstvenom pogledu.

Radi povećanja nivoa svijesti o štetnosti cigareta potrebno je provoditi kontinuiranu edukaciju na prevenciji i pružanju pomoći studentima na odvikavanju od konzumiranja cigareta.

Literatura

1. WHO. *Tobacco or health: a global status report*. WHO, Geneva: WHO, 1997.
2. WHO. *Guidelines for controlling and monitoring the tobacco epidemic*. Geneve: WHO, 1998.
3. Doll R, Hill AB. *A study of the aetiology of carcinoma of the lung*. Br Med J 1952; 2: 1271–86.
4. Doll R, Hill AB. *Lung cancer and other causes of death in relation to smoking: A second report on the mortality of British doctors*. Br Med J 1956; 2: 1071–81.
5. Doll R. *Tobacco: a medical history*. J Urban Health 1999; 76: 289–313. European Commission. *Tobacco or health in the EU: past, present and future*. 2004. Luxembourg, Office of Official publications of the European Communities, 2004.
6. Sukić Ć, Kudumović M. *Infomatičke tehnologije*, Sarajevo 2009.
7. Čavaljuga S, Čavaljuga M. *Biostatistika, osnovni principi i metode*, Sarajevo 2009.
8. *Predavanja-prezentacija prof. dr Kudumović Mensure*.

Corresponding Author

Hamid Tanović,
Univerzitet u Sarajevu,
Fakultet sporta i tjelesnog odgoja Sarajevo,
Bosna i Hercegovina,
E-mail:

Instructions for the authors

All papers need to be sent to e-mail: balkanjournal@yahoo.com

Preparing the camera ready paper for Balkan Journal of Health Science

First Author¹, Second Author², Third Author³

¹ First affiliation, City, Country,

² Second affiliation, City, Country,

³ Third affiliation, City, Country.

Abstract

In this paper the instructions for preparing camera ready paper for the Journal are given. The recommended, but not limited text processor is Microsoft Word. Insert an abstract of 50-100 words, giving a brief account of the most relevant aspects of the paper. It is recommended to use up to 5 keywords.

Key words: Camera ready paper, Journal.

Introduction

In order to effect high quality of Papers, the authors are requested to follow instructions given in this sample paper. Regular length of the papers is 5 to 12 pages. Articles must be proofread by an expert native speaker of English language. Can't be accepted articles with grammatical and spelling errors.

Instructions for the authors

Times New Roman 12 points font should be used for normal text. Manuscript have to be prepared in a two column separated by 5 mm. The margins for A4 (210×297 mm²) paper are given in Table 1.

Table 1. Page layout description

Paper size	A4
Top and Bottom margin	20 mm
Left margin	20 mm
Right margin	18 mm
Column Spacing	5 mm

Regular paper may be divided in a number of sections. Section titles (including references and acknowledgement) should be typed using 12 pt fonts with **bold** option.

For numbering use Times New Roman number. Sections can be split in subsection, which should be typed 12 pt *Italic* option.

Figures should be one column wide. If it is impossible to place figure in one column, two column wide figures is allowed. Each figure must have a caption under the figure. For the figure captions 12 pt *Italic* font should be used. (1)

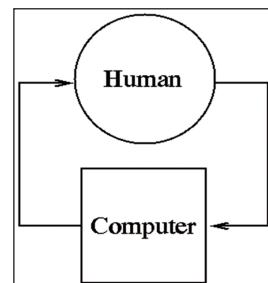

Figure 1. Text here

Conclusion

Be brief and give most important conclusion from your paper. Do not use equations and figures here.

Acknowledgements (If any)

These and the Reference headings are in bold but have no numbers.

References

1. Sakane T, Takeno M, Suzuki N, Inaba G. Behcet's disease. *N Engl J Med* 1999; 341: 1284-1291.
2. Stewart SM, Lam TH, Beston CL, et al. A Prospective Analysis of Stress and Academic Performance in the first two years of Medical School. *Med Educ* 1999; 33(4): 243-50.

Corresponding Author

Name Surname,

Institution, City,

Country,

E-mail